

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra biblické teologie

Drahomír Čermák

**Židovské náboženské skupiny
v novozákonní době**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. Dr. Petr Mareček, Th.D.
Obor: Křesťanská výchova

OLOMOUC 2011

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem jen uvedené informační zdroje.

V Olomouci dne 13. dubna 2011

Děkuji doc. Dr. Petru Marečkovi, Th.D. za odborné vedení práce a mnoho cenných rad. Dále děkuji Mgr. Josefu Mainclovi za technickou pomoc a podporu, IC.Lic., Mgr. Miroslavu Slavičkovi za zapůjčení knih. Děkuji dceři Kláře za překlad textů z anglického jazyka do češtiny. Děkuji Ing. Ludku Dvořanovi za průběžnou redakci a panu Vlastimilu Louckému za konečnou kontrolu textu. Závěrečné poděkování patří mé manželce, dcerám a celé rodině za výjimečnou podporu.

Obsah

Úvod.....	5
1 Dějinné pozadí.....	7
1.1 Návrat z babylónského exilu	7
1.2 Pronikání helénismu do Palestiny a okolních států	8
1.2.1 Helénismus.....	9
1.2.2 Vliv helénismu na Židy.....	9
1.3 Dynastie a panovníci do nástupu Herodovců	10
1.3.1 Ptolemaiovci a Seleukové	11
1.3.2 Hasmoneovci.....	13
1.4 Pod správou Římské říše	15
1.4.1 Herodovci.....	16
1.4.2 Římští prokurátoři.....	19
2 Židovské náboženské skupiny v novozákonní době	21
2.1 Essejci.....	22
2.2 Farizejové	26
2.3 Herodiáni	34
2.4 Saducejové.....	35
2.5 Samaritáni.....	39
2.6 Zákoníci	43
2.7 Zélóti	48
Závěr	51
Anotace	53
Resumé.....	54
Summary	55
Bibliografie	56
Seznamy.....	58
Seznam zkratk.....	58
Seznam příloh.....	59
Přílohy.....	60

Úvod

Nový zákon, soubor 27 knih, které poskytují přehled o náboženském, kulturním a společenském životě novozákonní doby¹, popisuje židovské náboženské skupiny většinou povrchně. „Uvádí farizeje, saduceje a ty, kteří očekávají království Boží. Poslední označení vlastně shrnuje všechny apokalyptické skupiny, od esejců po zélóty.“² Narozením Ježíše novozákonní doba začíná, pokračuje jeho životem, veřejným působením, mapuje vznik církve a období sepsání novozákonních spisů.

Alexandr Veliký zahájil svou expanzivní politikou (333 př. Kr.) řadu významných změn v oblasti Blízkého východu, kam patřila i území obývaná židovským obyvatelstvem. Započal proces helénizace, který si vytknul za cíl inkulturaci podrobených národů spolu s vytvořením jednotného náboženství. Zahájené změny pokračovaly za vlády jak Seleukovců, Ptolemáiovců, Hasmoneovců, tak Herodovců nebo Římanů.

Diplomová práce je kromě úvodu a závěru rozdělena na dvě hlavní kapitoly. První část hovoří o dějinném pozadí vzniku židovských náboženských skupin. Pro posouzení širších vztahů mezi Židy v židovské komunitě se zdá být důležitým zahájení výkladu již jejich návratem z babylónského exilu. Pronikání helénismu do Palestiny a jeho nezanedbatelný vliv na židovskou komunitu má své místo v úvodu první části. Alexandr Veliký a jeho nástupci až po vládu Hasmoneovců znamenali pro Židy období hospodářského vazalství. Římská vláda ponechala rozhodování o náboženských otázkách v rukou sanhedrinu a velekněží, ale prostřednictvím daňové politiky vyčerpávala obyvatelstvo.

Židovská náboženská seskupení jsou předmětem druhé části práce. Jedná se o esejce,³ farizeje, herodiány, saduceje, samaritány, zákoníky a zélóty. Abecední řazení názvů uvedených skupin zaručuje zvýšení přehlednosti v textu jednotlivých kapitol. Farizejové a saducejové mají statut nábožensko - politické skupiny, zákoníci profesní, herodiáni a zélóti politické. Dílo J. Flavia, kumránské nálezy a rabínská literatura mluví o esejcích způsobem, který hnutí do výčtu po právu zařazuje.

¹ Srov. M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 13: „Dobou novozákonní se rozumí doba zhruba od narození, resp. Veřejného vystoupení Ježíše Nazaretského do konce 1. století, tedy doba Ježíšova působení, vzniku prvotních obcí (rozšíření církve) a vzniku Nového zákona.“

² K. SCHÜBERT, *Ježíš ve světle tradiční židovské literatury*, str. 35.

³ Vzhledem k nejednotnosti označení názvu skupiny v literatuře (esění, esejci, essejci, esejí) bude v práci uveden jednotný název esejci, který používá *Nový biblický slovník*.

Samaritáni nenáleží mezi náboženské ani politické skupiny, i když k nim Nový zákon tak přistupuje.

Práce si klade za cíl na základě dostupné literatury shromáždit a uspořádat informace o židovských náboženských hnutích. Dále budou vytvořeny tabulky přesného výskytu v Novém zákoně s výkladem veršů, kde zástupci jednotlivých skupin vystupují.

Základním literárním pramenem použitým při tvorbě textu diplomové práce je v oblasti Starého zákona Písmo svaté (ČEP). Novozákonní rozbory jsou tvořeny pomocí textu Nového zákona užívaného v českých liturgických knihách přeloženého z řečtiny se stálým zřetelem k Nové Vulgátě⁴ od V. Bognera. Základním zdrojem historických informací pro vypracování práce je kompletní dílo historika J. Flavia. Další literaturou použitou pro vypracování práce knihy českých a zahraničních autorů a překlad slovníkových hesel z angličtiny.

⁴ *Nový zákon*, str. 1.

1 Dějinné pozadí

Pro pochopení všech souvislostí týkajících se historického vzniku židovských nábožensko-politických seskupení je třeba začít už popisem událostí z období návratu vyvoleného národa z babylónského zajetí. Písmo svaté v některých svých částech nepřímou hovoří o tom, že účelem spravedlnosti je změnit pořádek nastolený člověkem: „I uslyší v onen den hluší slova knihy a oči slepých prohlédnou z temnoty a ze tmy. Pokorní se znovu budou radovat z Hospodina.“ (Iz 29, 18-19) nebo později pak v Lukášově evangeliu: „Mariin chvalozpěv“ (Lk 1,46-55).⁵ Díky svému náboženství byli Židé zdrojem změn, které ve společnosti narušovaly stávající systém. Zřejmě také proto vznikala mezi nimi „exilová a diasporní mentalita“.⁶

1.1 Návrat z babylónského exilu

V době návratu z vyhnanství se sama Babylónská říše zmítala v náboženských neshodách mezi vládnoucím králem Nabonidem (555-539 př. Kr.) a babylónskou kněžskou vrstvou kvůli kultu měsíční bohyně Sín a kultu stávajícího boha Marduka. Kněží umožnili otevřením bran Babylónie v r. 539 př. Kr. vstup do města perskému králi Kýru II. Perská říše byla v té době novým nastupujícím impériem a král Kýros (559-530 př. Kr.) jeho zakladatelem. Říše se rozkládala od Indie po Řecko a mezi územími, která k ní patřila, byla Mezopotámie, Palestina a Egypt.

Peršané dobytá území neničili, ale zvolili taktiku mírového podrobování si jiných národů. Na základě takových řešení vydal v r. 538 př. Kr. (Ezd 6,2) král Kýros edikt, kterým dovolil Židům návrat na jejich území. Exiloví proroci předvíдали návrat domů, přesto však nedošlo k žádnému hromadnému odchodu. Někteří si v Babylóně vytvořili tak silnou existenční pozici, že neměli důvod odejít. O těch, kteří zůstali v Babylónu, mluví Novotného Biblický slovník takto: „Mnozí však už zůstali v Babylónii a tak vytvořili s Izraelci v bývalé Asýrii mohutnou židovskou diasporu, jež žila až do doby novozákonní (Sk 2,9).“⁷

⁵ Srov. P. JOHNSON, *Dějiny židovského národa*, str. 92.

⁶ P. JOHNSON, *Dějiny židovského národa*, str. 92.

⁷ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, str. 55.

Na původním území exulantů hospodařili již ti, co neopustili Judsko, tj. hlavně předexiloví bezzemci. Židé, kteří přicházeli zpět domů z Babylónie, těžce prožívali chvíle návratu. Pro usnadnění příchodu do původní vlasti pověřil král Kýros Žida jménem Šěšbasar položením základů nového jeruzalémského chrámu. Práce na jeho postupné obnově skončily r. 515 př. Kr. a došlo k jeho posvěcení (Ezd 6,15).

I přesto, že byl chrám posvěcen, obnova Judska probíhala stále pomalým tempem, několik generací muselo zápasit o nové sebeurčení na starých územích. V r. 458 př. Kr.⁸ přišel na území Judska Ezdráš, který v Persii zastával místo „srovnatelné s ministrem pro židovské záležitosti“.⁹ Právě on, kněz, písař a velmi učený člověk, byl nejvýznamnějším reformátorem své doby na území Judska. chrám se stal centrem náboženského života nejen Židů žijících kolem něho, ale i obyvatel z diaspory. Staví se synagogy, tedy školy modlitby a studia písma, na všech místech, kde žijí Židé. Ezdráš po veřejném čtení Mojžíšova zákona nechal slavnostně potvrdit písemně novou smlouvu od těch, „kdo to byl schopen pochopit“ (Neh 10,29).¹⁰ „O nové smlouvě se dá oficiálně říci, že právně zavedla judaismus,“¹¹ Ezdráš se tím stal jeho otcem, který ustanovil nový způsob dodržování Starého zákona.¹²

V poexilním období dostává Tóra konečnou formu, která je základním dokumentem judaismu.

1.2 Pronikání helénismu do Palestiny a okolních států

Nástupem makedonského krále Alexandra Velikého došlo díky jeho dobovačné politice k rozšiřování evropské politiky a kultury až do Asie. Příchod Řeků znamenal pro podrobená území nástup helénizace spojený s šířením nové civilizační formy, tedy řeckého městského státu neboli *polis*.¹³ „Tím končí období, kdy nadvláda jiné mocnosti zachovává kulturní a náboženské zvyklosti ovládnutých území.“¹⁴

⁸ Srov. J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 241.

⁹ J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 241.

¹⁰ Srov. P. JOHNSON, *Dějiny židovského národa*, str. 94.

¹¹ P. JOHNSON, *Dějiny židovského národa*, str. 94.

¹² Srov. J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 467.

¹³ P. JOHNSON, *Dějiny židovského národa*, str. 102.

¹⁴ F. TRSTENSKÝ, *Svet Nového zákona*, str.41.

1.2.1 Helénismus

Všeobecná Diderotova encyklopedie mluví o helénismu následovně: „ekonomické, sociální a kulturní období starověku, 2. pol. 4. stol.-30 př. Kr. ovládnutím Řecka Makedonií a dobytím perské říše makedonským a řeckým vojskem je vytvořen nový typ státu, v němž byly uplatněny řecké a orientální civilizační prvky.“¹⁵ Počátek tohoto období kladou historici do doby vlády makedonského krále Alexandra Velikého (356-323 př. Kr.).

Alexandrové války otevřely cestu Řekům do nových východních zemí, kde se následně rozrůstala jejich populace. Zakládali nové kolonie a vytvořili ohromnou síť námořních linek, prostřednictvím nichž rozvíjeli čilý obchod na nových územích. Společně s Řeky přicházeli i příslušníci jiných národů, například *Tráků*, *Ilyrů*, *Epirotů*, *Skytů*, *Sarmatů*,¹⁶ kteří rychle převzali řecký způsob života, jazyk, kulturu a zvyky. Řekové potkávali takřka při každé své osidlovací etapě starousedlíky. Docházelo k vzájemnému ovlivňování hlavně ve vyšších společenských vrstvách. Původní obyvatelstvo na nich obdivovalo bystrost, vědomosti a bohatství. „Kdo chtěl udělat kariéru, něco znamenat, musel umět nejen řecky mluvit, ale i psát, a co víc - musel převzít řecké obyčeje, šat i způsob života.“¹⁷ Naproti tomu východ nabízel nová neznámá náboženství s tajemnými kulty, kněze plné moudrosti a vědomostí. Především prostřednictvím smíšených manželství se národy vzájemně propojovaly, což mělo vést k vytvoření univerzální společnosti, která by hovořila jedním jazykem a zároveň měla společnou kulturu s politikou.

1.2.2 Vliv helénismu na Židy

Tehdejší Židé hodnotili svůj život pod perskou nadvládou velmi příznivě. Začali se jako etnikum více rozvíjet, byli pracovití a disciplinovaní. Docházelo k rozšiřování diaspory, judaismus oslovoval stále více příslušníků jiných náboženství, kteří k němu konvertovali. Lze tedy říci, že se Židé stali úspěšným, ale přesto stále malým národem, který byl za těchto okolností trvale v ohrožení.¹⁸ Po dobytí Persie Alexandrem Velikým (332 př. Kr.) a následném rychlém příchodu Řeků nabývá židovský národ přesvědčení o své rozsáhlé převaze. Řekové naháněli

¹⁵ Všeobecná encyklopedie 3 g/j, helénismus, str. 156.

¹⁶ A. SWIDERKOVÁ, *Tvář helénistického světa*, str. 16.

¹⁷ A. SWIDERKOVÁ, *Tvář helénistického světa*, str. 17.

¹⁸ Srov. P. JOHNSON, *Dějiny židovského národa*, str. 102.

hrůzu svým vojenským potenciálem, který Židé znali díky tomu, že sloužili v jejich armádě „jako žoldnéři.“¹⁹

Jedním ze zásadních a účinných prostředků ovlivňování obyvatelstva na nově získaných územích bylo zakládání gymnázií, která byla primárním vzdělávacím zařízením *polis*. Pomocí nich se šířila i řecká kultura. Součástí *polis* byly stadiony, divadla, lycea. Řekové do nových zemí přinášeli nejen novou kulturu, ale i rozkvět hospodářství. Zvyšovala se životní úroveň, což ohromovalo starousedlíky. Mohutný příliv řeckých kolonistů, vznik měst na principech *polis*, začal ovlivňovat území kolem Samaří a Judska, dosud výsadního území, kde bydlelo převážně židovské obyvatelstvo. Naopak pro Židy v diaspoře bylo nutností naučit se řecky, aby mohli provozovat své živnosti. Pro další zjednodušení života si počítávali svá jména. Hebrejská jména a hebrejštinu používali jen při bohoslužbách.

V této době vznikl také překlad Bible do řečtiny - *Septuaginta*, který usnadnil získávání konvertitů k judaismu a rovněž sloužil Židům žijícím v rozptýlení.²⁰ Řecký vliv se začal šířit mezi Židy nejprve od vyšších vrstev a kněží: „Kdo chtěl získat statut prvotřídního občanství, musel si osvojit řeckou kulturu“,²¹ později se jejich prostřednictvím rozšiřoval mezi ostatní obyvatelstvo. Židé začali získávat i vyšší místa na úřadech. Za předpokladu zachování náboženské svobody byli ochotni platit Řekům daně. „Možnost klidného a rozumného soužití Řeků s Židy ovšem zanikla s nástupem židovské reformní strany, která chtěla urychlit tempo helenizace.“²² Reformisté byli ti, kteří byli zastoupeni významně v judské výkonné moci a měli zájem na spojení judaismu s řeckou kulturou. To by vedlo k vytvoření univerzálního náboženství.²³ „Helenizace probudila církevní stát z hlubokého spánku. Duchovně to byla destabilizující síla a hlavně to byla síla sekularizující, materialistická.“²⁴

1.3 Dynastie a panovníci do nástupu Herodovců

Alexandr Veliký, který nastoupil na trůn r. 336 př. Kr. a jehož panování ukončila nečekaná smrt v r. 323 př. Kr. v Babylóně, vytvořil obrovskou evropskou -

¹⁹ P. JOHNSON, *Dějiny židovského národa*, str. 103.

²⁰ Srov. P. JOHNSON, *Dějiny židovského národa*, str. 104.

²¹ P. JOHNSON, *Dějiny židovského národa*, str. 105.

²² P. JOHNSON, *Dějiny židovského národa*, str. 105.

²³ Srov. J. JOHNSON, *Dějiny židovského národa*, str. 107.

²⁴ P. JOHNSON, *Dějiny židovského národa*, str. 104.

asijskou říši. Skonem tohoto válečníka začal mezi jeho generály urputný „boj o moc a následnictví“.²⁵ Tuto skutečnost dokládá i Písmo svaté v První knize makabejské: „Alexandr zemřel po dvanácti letech vlády. Vlády se ujali jeho dvořané, každý na svém údělu. Všichni si po jeho smrti nasadili královské čelenky a po nich zase na mnoho let jejich synové“ (1 Mak 1,7-9).

Literatura, která se zabývá tímto obdobím, ho nazývá jako vládu *diadochů*, tedy v překladu následníků. Nástupci byli čtyři a to: Antigonos, Lysimachos, Ptolemaios a Seleukos. Každý z nich si držel území, na kterém založil svou vlastní dynastii, a dalšími vojenskými výboji se snažil získat nová území.²⁶ Pro budoucí vývoj na židovském území se stali rozhodujícími dva posledně jmenovaní *diadochové*.

1.3.1 Ptolemaiovcí a Seleukové

Vzhledem k brzké smrti Alexandra Velikého a nezletilosti jeho dvou synů došlo k rozdělení jeho impéria. *Diadochům* Ptolemaiovi I. bylo svěřeno území Egypta, Seleukovi I. - Nikanorovi oblast Babylónie. Předmětem neustálých sporů mezi nimi byla Palestina a Sýrie. Smrtí Alexandrových synů *diadochové* získávají úplnou moc nad územími pod jejich správou.²⁷

První dynastií, která ovládla židovská území, byli Ptolemaiovcí. Ptolemaios I. Sótér se prohlásil za egyptského krále. Během jeho vlády, panování syna Ptolemaia II. Filadelfa (285-247 př. Kr.) a vnuka Ptolemaia III. Euergeta I. (246-222 př. Kr.) Egypt znovu vyrostl ve významnou blízkovýchodní mocnost, ovšem ne jako stát faraonský, ale helénistický. Stal se obchodní mocností v osobním majetku krále. V hlavním městě Alexandrii žila rovněž významná řecky mluvící komunita Židů. Ptolemaiovcí se vyznačovali značnou náboženskou a kulturní tolerancí na svých územích. Egypt nebyl výjimkou. Snažili se zde peněžními i pozemkovými dary, včetně budování nových chrámů, udržet přízeň místního obyvatelstva.²⁸ V době vlády Ptolemaia II. Filadelfa došlo k překladu hebrejské Bible a ostatních „židovských posvátných textů do řečtiny.“²⁹

²⁵ Srov. P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 21.

²⁶ Srov. F. TRSTENSKÝ, *Svet Nového zákona*, str. 42.

²⁷ Srov. F. TRSTENSKÝ, *Svet Nového zákona*, str. 42.

²⁸ Srov. J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 850.

²⁹ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 14.

Obsazením Jeruzaléma (zřejmě 302 př. Kr.) získali Ptolemaiovcí vliv nad celou oblastí Judska a započalo takřka stoleté období jejich vlády.³⁰ Židé zažívali na svém území relativní klid ruku v ruce s hospodářským růstem. Náboženskou situaci nejlépe vystihuje tato citace: „Jeruzalémskou veleradu, která existovala od dob Nehemjáše a Ezdráše, ptolemaiovští guvernéri uznávali.“³¹ Státní správa včetně hospodářství se staly v Palestině centralizovanými a převzaly tak model fungující v Egyptě. „Země byla rozdělena na správní celky, v jejichž čele stál *strategos* pro věci vojenské a *oikomos* pro věci hospodářské“.³² Ptolemaiovcí dokázali ze svých území vytěžit maximální možné zisky hlavně na úkor obyčejného vesnického obyvatelstva. Vyšší vrstvy (úředníci, majitelé pozemků, kněží) naopak z těchto dávek profitovaly, a proto také podporovaly šíření helénismu do všech oblastí života tehdejších obyvatelů. V souběhu s těmito snahami, ale probíhal trvale boj o Syropalestinu mezi Ptolemaiovcí a Seleukovci v tzv. syrských válkách.³³ V páté syrské válce ovládli Syřané i Jeruzalém. Židé se podřídili nové skutečnosti a očekávali ve svém životě změny k lepšímu.

Bitva u Paneas (prameny řeky Jordán) v r. 198 př. Kr., kde zvítězil Seleukovec Antioch III., rozhodla definitivně o nových vládcích Palestiny. Seleukovský stát nebyl zdaleka tak kompaktní jako ptolemaiovské egyptské království. V bývalé perské říši, která byla složeninou mnoha národností a také jejich náboženství, byl král dominantní a rozhodující osobností. Židovské území (Judea, Jeruzalém) a jeho obyvatelstvo bylo zpočátku s novými vládci spokojeno.

Král Antioch III. snížil daně, dále garantoval možnost praktikovat židovské náboženství. Za vlády Seleuka IV. Filopatóra (187-175 př. Kr.) došlo k významnému finančnímu zatěžování židovského národa v Judeji, ale i ke sporu mezi chrámovými kněžími. Nástupcem Seleuka IV. se stal Antiochos IV. Epifanés (175-164 př. Kr.), který podporoval židovské „reformní hnutí“ - významnou hybnou sílu helénizace židovských území. Stál také za výměnou ortodoxního velekněze Onijáše III. Iásonem, představitelem prohelénistické židovské skupiny. Na jeho podnět se z Jeruzaléma postupně stávala *polis*. Došlo k založení gymnázia, stále více se zanedbávala služba u oltáře a obětování na něm (2 Mak 4,12-14). Tóra ztratila svůj jednotný nábožensko - politický význam, stávala se z ní čím dál více jen kniha náboženská. V té době se stal velekněžský úřad předmětem mocenských sporů,

³⁰ Srov. P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 25.

³¹ M. GRANT, *Židé v římském světě*, str. 37.

³² M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 15.

³³ Více o syrských válkách v knize od P. SCHÄFERA, *Dějiny Židů v antice*, str. 27-36.

přestala existovat dědická posloupnost. Vyvrcholením těchto událostí bylo dobytí Jeruzaléma Antiochem IV. spojené s vydrancování chrámu (2 Mak 5,11-16). Helénizace pokračovala vyhlášením dekretů „proti svobodnému praktikování židovského náboženství“³⁴ (tj. kultu, obřizky, dodržování specifických předpisů, sabatu, čtení Písma).³⁵ Jeruzalémský chrám byl zasvěcen Diovi Olympskému. Tento okamžik byl rozhodující pro nové sebeuvědomování si židovského národa v Judeji. Represe a chaos narůstaly, čímž vznikala živná půda pro budoucí ozbrojenou revoltu. Helénismus nebyl už oním původním lákadlem, ale obtěžujícím životním stylem. Odpor vyvrcholil v otevřené povstání po vystoupení kněze Matatiáše, který odmítl obětovat modle a zničil oltář.

1.3.2 Hasmoneovci

Nejen politické a náboženské poměry, ale také sociální pozadí³⁶ vedlo k povstání proti Seleukovcům. Vůdcem se stal kněz Matatiáš z hasmoneovského rodu spolu se svými pěti syny, mezi kterými vynikal Juda Makabejský. Od počátku podnikali drobné vojenské výpady a v průběhu let 166-164 př. Kr. vyhnali Řeky z okolí Jeruzaléma.³⁷ V r. 164 př. Kr. se podařilo Judovi po vítězství v samotném městě očistit chrám a znovu obnovit chrámový kult. „Svátek zasvěcení chrámu je v židovství dodnes slaven v podobě svátku *Chanuka*“.³⁸ V této době začínají být viditelné dva proudy následujícího vývoje židovského národa. Jeden z nich chápal, že se budoucnost ponese jak v duchu náboženském, tak i politickém, druhý spočíval jen v udržení náboženství a jeho šíření.

Díky Judově snaze byla v r. 161 př. Kr. uzavřena smlouva o přátelství s Římem,³⁹ ale tímto aktem začíná římský prvek poprvé zasahovat do života Židů. Judovo povstání nabývá dimenze politického boje o sebeurčení židovského národa. Od smrti Judy v r. 161 př. Kr. se úkolu osvobodit a vést Judeu ujímá jeho bratr Jónatan, který je více diplomatem než vojákem. Již dříve zmíněná náboženská větev židovstva, zvaná chasidim, přestala podporovat Hasmoneovce v jejich válečných snahách. Král Demetrius I. Sotér slíbil obnovení náboženských svobod, dosadil

³⁴ P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 51.

³⁵ Srov. M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 17.

³⁶ Zřejmě nedostatek zemědělské půdy a její koncentrace v rukou stoupců Antiocha IV.

³⁷ Srov. P. JOHNSON, *Dějiny židovského národa*, str. 109.

³⁸ P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 57.

³⁹ Řím byl v tehdejší době přirozeným odpůrcem helénistické velmoci a měl snahu posílit svůj vliv v Syropalestině.

do úřadu velekněze Alkimaia (1Mak 7,9), který byl z Áronovského tedy kněžského rodu (1Mak 7,14). Rok 152 př. Kr. znamenal pro Hasmoneovce a celou Judeu zásadní změnu v jejich postavení. Za pomoci Seleukovců obsadil Jónatan velekněžský úřad, čímž se politická moc spolu s náboženskou koncentruje do jeho rukou a zároveň tím končí proces násilné helénizace. Dalším pokračovatelem v této nastoupené cestě je další bratr Judy Makabejského - Šimon (od r. 142 př. Kr.). Hasmoneovci, kteří měli jen kněžský, nikoliv velekněžský původ, byli stále mezi Židy kritizováni. Zřejmě to vedlo také „k odchodu části chasidim (především z kněžských kruhů) na poušť a k vytvoření nové skupiny, jež je známa pod označením esejští /eséni.“⁴⁰ Šimon byl první hasmoneovec, kterého Seleukovci uznali nejen jako velekněze, ale i vládce v Judeji s titulem etnarcha (vůdce lidu). „Izrael se tak po 440 letech stal znovu nezávislý.“⁴¹

Po smrti Šimona se vlády ujímá jeho syn Jan Hyrkán (134-104 př. Kr.), který svou dobovačnou politikou získal pod svou správu Samaří a r.128 př. Kr. zničil samaritánský chrám na hoře Garizim.⁴² Stejně jako postupoval na severu, tak pokračoval i na jihu, kde získal Idumeu. Následně započala tvrdá judaizace na nových územích. Nejenom upevňování moci, ale vznik dalších židovských nábožensko-politických skupin je datován do tohoto období. Po essénech , kteří jsou zmiňováni již dříve, to byla „strana“ farizejů (jakožto druhý - laický proud z hnutí chasidim) a „strana“ saducejů (části místní aristokracie, spjaté s vládnoucí vrstvou).“⁴³

Jan Hyrkán zanechal svému synovi Aristobúlovi I. (104-103 př. Kr.) Judsko rozšířené o území Samaří, Idumeju a Zajordání. Za jeho panování nejsou žádné zmínky naznačující převratné změny, došlo jen k připojení Galileje.

Další syn Alexandr Jannaios (103-76 př. Kr.) nezapřel svého otce a vedl mnoho dalších ozbrojených konfliktů vně svých území. Domácí politika byla ve znamení sporů hlavně s farizeji, které vyvrcholily až v občanskou válku. Poraženou skupinu (farizeje) stihlo exemplární potrestání. „Jannaios byl velkým odpůrcem farizejů a po konfliktu s nimi jich nechal pro výstrahu 800 ukřižovat a před jejich zraky ještě zabít jejich ženy a děti.“⁴⁴ Po takovém drasticky vynuceném klidu na domácí půdě se Alexandr věnoval rozšiřování území svého království. Za jeho vlády dosáhlo Judsko největší územní rozlohy.

⁴⁰ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 19.

⁴¹ P. JOHNSON, *Dějiny židovského národa*, str. 109.

⁴² Srov. M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 19.

⁴³ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 19.

⁴⁴ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 21.

Salomé Alexandra (76-67 př. Kr.), vdova po Alexandru Jannaiovi, vládla ve svěřené zemi rozvážně a klidně. Ve vnitřní politice byla opakem svého manžela, uzavřela mír s farizeji, kteří se postupem času stali důležitým mocenským faktorem na Alexandřině území.

Po smrti Salomé se o moc utkali její dva synové Aristobúlos II. a Hyrkán II. Vítězně z tohoto sporu vyšel Aristobúlos (67-63 př. Kr.). Hyrkán se vzdal „královské i velekněžské hodnosti.“⁴⁵ Abdikace ovšem neznamenal ukončení sporů mezi oběma bratry. Situace nakonec přinutila k zásahu Římany, kteří si v té době (64 př. Kr.) podmanili Sýrii. Vojevůdce „Pompeius obsadil roku 63 př. Kr. Jeruzalém a potvrdil Hyrkána II. v úřadu velekněze i etnarchy (úředního knížete-panovníka), jakožto vazala římské říše.“⁴⁶ Tímto krokem se změnilo postavení Judska, ze samostatného království se stalo územím pod římskou správou podléhajícím syrskému legátovi s povinností platit *tribut*.⁴⁷

1.4 Pod správou Římské říše

Řím se v 1. století př. Kr. stal významnou velmocí ve Středomoří, ovládal ho od západu až na východ. Ptolemaiovcům a Seleukovcům se přesto podařilo uhájit v tomto prostoru svou pozici. Ovšem po obsazení Sýrie Římany nezbyvalo Izraeli jiné řešení než se rovněž podrobit (63 př. Kr.). Pompeius při vstupu do jeruzalémského chrámu sice nevyloupil jeho pokladnici, ale vnikl do velesvatyně, kam mohl vstupovat jen velekněz. Tato událost neblaze předznamenala začátek římské nadvlády v Judeji. Nově vzniklá vnitropolitická situace podnítila také další odchody židovského obyvatelstva do diaspory.

Jan Hyrkán II. (63-40 př. Kr.) byl už před obsazením Judeje Římany pod silným vlivem idumejského místodržícího Antipatéra, otce pozdějšího krále Heroda. Antipatér stál v průběhu budoucích událostí vždy na straně Hyrkána, po Pompeiově smrti r. 48 se oba dva společně ucházeli o Caesarovu⁴⁸ přízeň. Ve svých výnosech potvrzuje Hyrkána jako velekněze a vládce národa, Antipatéra jmenuje judským prokurátorem. „Caesar Judsku neposkytl úplnou autonomii. I nadále zůstávala zachována povinnost platit tribut, která byla vnějším znakem

⁴⁵ P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 79-80.

⁴⁶ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 21.

⁴⁷ *Tribut* – poplatek nebo daň odváděná císaři z jemu podřízeného území.

⁴⁸ Gaius Iulius Caesar – římský císař (100-44 př. Kr.).

podřízenosti cizí moci a vnitřně těžkým břemenem pro obyvatelstvo.⁴⁹ Antipatér díky politickému nadání prosadil své dva syny Fasaela a Heroda jako vojenské velitele Jeruzaléma a Galileje. Zvláště Herodes se již za otcova života stal v Galileji významnou osobou, „osvědčil se jako učenlivý žák římských panovnických mravů.“⁵⁰ Využil své moci nad svěřeným územím, zatkl a nechal popravit vůdce odporu v provincii Chizkijáše. To vyvolalo pobouření u židovského sanhedrinu,⁵¹ který ho pozval do Jeruzaléma k posouzení celého případu.

Pro další vývoj měl rozhodující význam vpád Parthů na území celého Předního východu. V této situaci prokázal nejlepší orientaci Antigonos, syn Aristobúla II. Spojil se s Parthy, uvěznil Hyrkána i Fasela. Herodovi se podařilo uniknout do Říma. Později spáchal Fasel sebevraždu a „Hyrkánovi uřízli uši, čímž se stal natrvalo nezpůsobilým pro úřad velekněze.“⁵²

Posledním Hasmoneovcem, který v Izraeli vládl, byl Matatiáš Antigonos (40-37 př. Kr.). Jeho vláda neměla dlouhého trvání, Parthové byli nuceni pod náporom Římanů ustoupit z dobytých pozic. Antigonos nebyl schopen odolat náporu vojska na území Judska, které vedl Herodes jmenovaný římským senátem novým králem Judeje. V r. 37 př. Kr. byl Antigonos popraven, tím „hasmoneovské panství v Judsku a moc přechází do rukou uzurpátora.“⁵³

1.4.1 Herodovci

Tímto skutkem se oficiálně chopil vlády Herodes (později zvaný Veliký) a přijímá královský úřad z vůle Římanů. Panoval v letech 37-4 př. Kr., toto období je v literatuře rozdělené na tři etapy:⁵⁴

- Období konsolidace poměrů (37-25 př. Kr.)
- Období rozkvětu a prosperity (25-13 př. Kr.)
- Úpadek, poznamenaný rodinnými problémy a bojem o nástupnictví (13-4 př. Kr.)

Každé z těchto období znamenalo pro Heroda možnost nějakým způsobem realizovat svou moc. „V prvním a třetím převažovalo jeho úsilí o zabezpečení moci,

⁴⁹ P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 85.

⁵⁰ P. JOHNSON, *Dějiny židovského národa*, str. 113.

⁵¹ Sanhedrin – židovská velerada, která měla 71 členů a jako jediná mohla uplatňovat právo soudní moci nad celým izraelským územím.

⁵² P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 86.

⁵³ P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 88.

⁵⁴ Srov. F. TRSTENSKÝ, *Aby si spoznal spoľahlivosť učenia. Úvod do Nového zákona*, str. 30.

popř. odstranění skutečných nebo domnělých odpůrců. Především do středního období spadá jeho čilá budovatelská činnost.⁵⁵ Herodes byl tvrdý, ctižádnostivý vládce, který v rámci upevnování své politické a hlavně náboženské moci uzavřel sňatek s vnučkou Hyrkána II. - Mariamme, čímž také s ohledem na veřejnost legitimizoval svůj královský titul. Dalším jeho krokem bylo jmenování Aristobúla III., bratra Mariamme, veleknězem. V této souvislosti lze zmínit jeho pozitivní postoj k farizejům. Při obléhání Jeruzaléma Herodem to byli oni, kteří nabádali obléhané ke kapitulaci. Navíc vzhledem k všeobecné oblibě farizejů u obyvatelstva se jejich prostřednictvím snažil získat lid na svou stranu.⁵⁶ Během následujícího období Herodes velmi často projevoval svou tvrdost. Velekněz Aristobúlos III. se postupně stával oblíbenějším než Herodes (snad i proto, že byl potomkem Hasmoneovců, tedy legitimním pokračovatelem tradic), který ho nakonec nechal v r. 35 př. Kr. v Jerichu zavraždit. Upevnování moci stálo postupně životy další členy jeho rodiny: Hyrkána II. (30 př. Kr.), manželku Mariamme (29 př. Kr.) a její matku Alexandru (28 př. Kr.). Těmito popravami zvláště v hasmoneovském rodě upevnil Herodes svou vnitropolitickou moc.⁵⁷

Po těchto nepopulárních mocenských krocích následovalo pod Herodovou správou období rozkvětu celého území. Zásadním úkolem bylo zajistit pro budování a výstavbu příliv financí, což se podařilo prostřednictvím výběru i určováním nových daní (např. daň z hlavy, pozemková a domovní daň, daň ze soli, z obratu a různá cla).⁵⁸ Stal se stavitelem mnoha nových pevností (Alexandreion, Hyrkaneion, Masada, Héródeion) a měst (Cesareia Přímořská, Sebasté - dříve zaniklé Samaří). Herodes je popisován zároveň jako výrazný podporovatel helénistické kultury, „protože dal zbudovat mnoho staveb také v řeckých městech mimo území své říše (mimo jiné i chrámy). Stavěl vodovody, zakládal háje a parky, dával dláždit náměstí mramorem, sponzoroval obětní dary a financoval dokonce i olympijské hry.“⁵⁹ Těmito aktivitami, směřovanými vně historických palestinských území, podporoval především diasporní obce. Dále jeho snaha směřovala do vlastní židovské komunity, kterou si chtěl naklonit přestavbou chrámu v Jeruzalémě „Ničím, co Herodes dělal, dokonce ani štědrými příspěvky na chrám, si své židovské poddané nezískal, protože jim vadil jeho edómský původ.“⁶⁰

⁵⁵ L. TICHÝ, *Úvod do Nového zákona*, str. 140.

⁵⁶ Srov. P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 93.

⁵⁷ Srov. P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 96.

⁵⁸ O daních více v knize P. SCHÄFERA, *Dějiny Židů v antice*, str. 91-92.

⁵⁹ P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 97.

⁶⁰ J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 287.

Rekonstrukce chrámu započala někdy kolem r. 20 př. Kr. a patřila k nejvýznamnějším projektům Herodovy vlády. Práce na jeho přestavbě skončily až v 60 letech po Kr. Ironií je, že toto velkolepé, posvátné dílo bylo pak v r. 70 po Kr. během první židovské války (66-74 po Kr.) vypáleno a rozbořeno. římským vojevůdcem Titem. Součástí Herodovy taktiky pro udržení moci bylo prohlubování vztahů s Římem, zvláště pak s Oktaviánem Augustem, který měl u svého dvora na vychování jeho dva syny Alexandra a Aristobúla.

Posledním časovým obdobím Herodova panování se prolíná hlavně boj o možné nástupnictví v jeho rodině, která byla díky sňatkové politice svého představeného značně rozšířená, z čehož pramenila pestrá paleta možných dalších vládců.⁶¹ Alexandra s Aristobúlem obvinil z velezrady a nechal je popravit, nejstarší Antipatér byl „obviněn z pokusu otrávit Heroda.“⁶² Po posouzení případu u římského dvora dal císař souhlas k Antipatérovu potrestání, ten byl pět dní před otcovou smrtí popraven. Herodes zemřel r. 4 př. Kr., pohřben byl v pevnosti Hérodion, kterou nechal sám postavit.⁶³

Palestina, která byla plně pod vlivem Heroda Velikého, ztratila jeho smrtí značný díl samostatného rozhodování. V závěti byli následovníky ustanoveni tři synové Heroda Velikého. Archelaos se stal etnarchou, který spravoval Judsko, Samařsko a Idumeu, Antipas byl tetrarchou s přiděleným územím Galileje a Peree. Poslední Filip získal titul tetrarchy pro území Trachonitis, Aurantis, Gaulanitis, Itureu a Bataneu. Následníci nebyli ovšem zdaleka tak silní jako jejich předchůdce.

Archelaos (4 př. Kr.-6 po Kr.) byl po otci tvrdý a nesmlouvavý panovník. Způsob jeho vlády se stal tak nesnesitelným, že někteří židovští představitelé zaslali stížnost do Říma. Archelaovo panování skončilo v r. 6 po Kr. jeho odvoláním a odchodem do vyhnanství v Galileji, kde také zemřel. Jeho knížectví se stalo přímo podřízeným Římu prostřednictvím syrského legáta.

Antipas (4 př. Kr.-39 po Kr.) vládl na území, kde žili z velké většiny Židé. Vládl poměrně dlouhou dobu. Na žádost své ženy Héródias (dcera Aristobúla) se ucházel v Římě o královský titul, který mu ale nebyl udělen, a navíc musel odejít do vyhnanství. Antipas je nejčastěji zmiňovaným panovníkem v Novém zákoně v souvislosti s Janem Křtitelem (Mk 6,14-29; Mt 14,1-12; Lk 3,1; 9,7-9) a Ježíšem (Lk 23,6-15). Mezi ním a římským prokurátorem v Judeji Pilátem existovaly spory.

⁶¹ Herodes měl deset žen, s kterými měl značné množství synů. Více v knize P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 97.

⁶² L. TICHÝ, *Úvod do Nového zákona*, str. 141.

⁶³ Srov. P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 98.

Filipovi (4 př. Kr.-34 po Kr.) patřily oblasti, kde žilo nejméně židovského obyvatelstva a „bývá hodnocen jako spravedlivý a moudrý vládce“.⁶⁴ Postavil nové město – Cesareiu Filipovu, kde měl svůj palác. Římané v něm nespatořovali protivníka, spíše spojence. Na rozdíl od bratrů vládl až do své smrti neomezeně. Po ní se stalo jeho knížectví součástí Sýrie.

Dá se tedy říci, že smrtí tří výše uvedených Herodovců skončilo jedno dynastické období v historii židovského národa. Krátkou dobu (37-44 po Kr.) vládl ještě Herodes Agrippa I. (syn Aristobúla) jako král celého sjednoceného území Heroda Velikého. Ve Skutcích apoštolů je to on, kdo pronásleduje křesťany. „Zemřel náhle roku 44 po Kr. v Kaisareji, příčina není známá.“⁶⁵

1.4.2 Římští prokurátoři

Obratný politik Herodes (Veliký) zanechal říši svým synům, ale ti nebyli schopni ji udržet a vládnout ku prospěchu všeho lidu ani sebe. Po smrti Archelaa v r. 6 po Kr. ztratili Herodovci de facto kontrolu nad rozsáhlými oblastmi Judska, Samařska a Idumeje. Tato území začal spravovat Řím. Bezprostřední římská správa trvala až do r. 66 po Kr. s výjimkou let během panování Agrippy I. Židovské území se svou mimořádnou kulturou a obyvatelstvem bylo provincií přímo podřízenou císaři, což znamenalo trvalé obsazení území římskou posádkou. Provincie řídili místodržitelé⁶⁶ s titulem *praefectus* nebo *procurator*. Judsko spolu s připojenými územími mělo několik prefektů, kteří měli „vrchní vojenskou moc, finanční správu oblasti a dohled nad soudnictvím.“⁶⁷ Sídlili v Cesareji Přímořské spolu s velkou vojenskou posádkou. Prokurátor byl zodpovědný za výběr daní. Systém daňové politiky převzali Římané od Heroda Velikého. Daně se vypočítávaly na základě sčítání obyvatelstva. Sčítání, o kterém se mluví v Novém zákoně, vyhlásil místodržící Quirinius kolem r. 6 po Kr.⁶⁸ Vnitřní politikou a náboženstvím se zabýval *sanhedrin* neboli velerada v čele s veleknězem jmenovaným z Říma. Tento systém dovozoval Židům poměrně klidný a volný život na jejich území, ale vždy také záležel na postoji a tolerantnosti prokurátora. Níže je uveden seznam

⁶⁴ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 33.

⁶⁵ P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 113.

⁶⁶ Rekrutovali se z jezdeckého stavu.

⁶⁷ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 34.

⁶⁸ Srov. P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 106.

prokurátorů, kteří vládli na židovských územích za Ježíšova života až do vypuknutí židovské války v letech 66-74 po Kr.:⁶⁹

Coponius	6-9 po Kr.
Marcus Ambibulus	9-12 po Kr.
Annius Rufus	12-15 po Kr.
Valerius Gratus	15-26 po Kr.
Pontius Pilatus	26-36 po Kr.
Marcellus	36-37 po Kr.
Marulus	37-41 po Kr.
C. Cuspius Fadus	44 po Kr.
Tiberius Julius Alexander	45/46-48 po Kr.
M. Antonius Felix	52-55/60 po Kr.
Portius Festu	55/60-62 po Kr.
Luceius Albinus	62-64/65 po Kr.
Gessius Florus	asi 66 po Kr.

Prokurátorem, který zřejmě nejvíce ovlivnil život Ježíše Krista, byl Pontius Pilatus. V Novém zákoně je Pilát zmíněn celkem 55krát, a to zvláště v evangeliích; celým jménem „Pontius Pilát“ však pouze 3krát: Lk 3,1; Sk 4,27; 1 Tim 6,13. Na základě informací z dobové literatury od Josepha Flavia a Filóna Alexandrijského lze říci, že se jednalo o tvrdého vládce, který neměl rád Židy a jejich náboženství.⁷⁰ Dalšími prokurátory spojenými s počátky šíření křesťanství jsou M. Antonius Felix (srov. Sk 23,24) a Portius Festus (srov. Sk 24,27). Felix nebyl u Židů příliš oblíben, ale Festus „měl snahu řešit věci lepším způsobem“⁷¹

⁶⁹ Seznam římských místodržících v Judeji, Samařsku a Idumeji včetně veleknězů té doby uvádí např.

M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 38-39.

⁷⁰ Srov. L. TICHÝ, *Úvod do Nového zákona*, str. 144-145.

⁷¹ L. TICHÝ, *Úvod do Nového zákona*, str. 147.

2 Židovské náboženské skupiny v novozákonní době

Palestina novozákonní doby, včetně období, kdy veřejně působil Ježíš, patřila k obrovskému římskému impériu. V tehdejší době se odhaduje počet žijících Židů na 6 miliónů osob. Židovského obyvatelstva rozptýleného v diasporní oblasti kolem Středozemního moře bylo kolem 4 milionů. Zbytek se nacházel na území Palestiny.⁷² Judsko-j jižní palestinské území s hlavním městem židovství Jeruzalémem obývala největší skupina Židů. Jeruzalémský chrám, odkud vyvěrala židovská víra, spojoval všechny Židy novozákonní doby v jeden celek. Prostřednictvím víry si zachovali v pohanském světě svoji „vlastní identitu“,⁷³ navzdory všudypřítomným helénizačním snahám.

Židovské náboženství vštěpovalo Izraelitům výjimečnost, upevňovalo v nich přesvědčení o vlastnictví Božího zjevení a vyvolenosti jejich národa, z čehož pramenil „pocit vzájemné sounáležitosti. Na rozdíl od pohanů nepodřizovali Židé své přesvědčení politice, nýbrž ve všech oblastech života aplikovali předpisy svého náboženství.“⁷⁴ Vrcholem židovské monoteistické víry Ježíšovy doby byl slibovaný příchod Mesiáše. Měl splňovat hlavně požadavek na dokonalého politického vůdce vzhledem k dlouhodobému životu vyvoleného národa v podrobení. Radikální skupiny (zélóti) přistoupili na tuto variantu vedoucí až k židovskému povstání v letech 66-70 po Kr., které římsí okupanti krvavě potlačili. Naproti tomu zbožní Židé čekali mesiáše náboženského.

Židovská společnost tehdejší doby se i přes své kompaktně uzavřené náboženství s hotovou teologií nevyhnula rozdělení na několik ať už náboženských nebo politických skupin. Flusser uvádí, „že v Izraeli bylo na dvacet čtyři náboženských společností“,⁷⁵ tento svůj názor opírá o rabínskou literaturu. Od poloviny 2. stol. př. Kr. dochází k vyčlenění části židovstva z hnutí chasídím, která se rozděluje na nové náboženské směry (essejce, farizeje, saduceje), kteří budou napříště významně ovlivňovat židovské náboženství a politiku.

⁷² Srov. A. DUÉ – J. M. LABOA, *Obrazový atlas dějin křesťanství*, str. 14.

⁷³ A. DUÉ – J. M. LABOA, *Obrazový atlas dějin křesťanství*, str. 14.

⁷⁴ A. DUÉ – J. M. LABOA, *Obrazový atlas dějin křesťanství*, str. 14.

⁷⁵ D. FLUSSER, *Esejské dobrodružství*, str. 20.

Podkapitoly diplomové práce se budou zabývat náboženskými skupinami na základě studia historických pramenů a momentálně dostupné soudobé literatury. Židovský historik Josephus Flavius ve svém díle *Židovské starožitnosti* o nich píše takto: „V té době existovaly tři myšlenkové školy židů, které zastávaly různé názory o lidském životě: první z nich se nazývali farizeové, druzí saduceové, třetí esejci“ (srov. *Ant.* 13,171).⁷⁶ Josephus Flavius pak dále hovoří o čtvrté filosofii, za jejíhož představitele se ustanovil sám Juda Galilejský (*Ant.* 18,23).⁷⁷ Kromě extrémního zápalu pro svobodu se tato skupina v ostatních věcech shodovala s farizeji. Juda, stejně jako později některé z jeho stoupců, byl revolucionář (pravděpodobně se jedná o zélóty).

Vznik, vývoj a charakteristiku skupin včetně výskytu v novozákonních textech popisuje práce na základě abecedně seřazeném pořadí.

2.1 Eszejci

Eszejci jsou skupinou, která historicky nepochybně vznikla v průběhu makabejských válek. Dobu vzniku potvrzuje J. Flavius svým popisem skupin ve *Starožitnostech* 13,171, který souvisí právě s makabejskými boji za Jonatana (asi r. 145 př. Kr.). Další zmínka o esejcích je u J. Flavia ve *Válce židovské I.*: „I v této věci mohl vzbudit obdiv Júda. Byl esejec rodem [...].“ (*Bell.* 1,78).⁷⁸ Na základě tohoto textu vyslovuje Flusser názor, že eszejci vznikli později, někdy kolem r. 100 př. Kr. za vlády Aristóbula I.⁷⁹ Existence sekty byla ukončena v průběhu židovsko-římské války (66-70 po Kr.).

Pocházeli zřejmě ze skupiny chasidim,⁸⁰ která byla v opozici proti ostatním Židům kvůli tvrzení, že chrám je znesvěcený už jen slavením kultu na základě měsíčního kalendáře (354 dní), a ne slunečního (364 dní). Sluneční kalendář určuje slavnosti vždy na stejný den v týdnu a měsíci. Jako potvrzení jejich pravděpodobného původu svědčí i tento text: „Slovo esén nebo esejec pochází z aramejského chase, resp. chassis, což rovněž znamená zbožní.“⁸¹, navíc jejich

⁷⁶ J. FLAVIUS, *The Complete Works of Josephus*, Grand Rapids, MI: Kregel Publications, 1995, str. 294.

⁷⁷ J. FLAVIUS, *The Complete Works of Josephus*, Grand Rapids, MI: Kregel Publications, 1995, str. 377.

⁷⁸ I. FLAVIUS, *Válka židovská I.*, str. 45.

⁷⁹ Srov. D. FLUSSER, *Esejské dobrodružství*, str. 28 a 30.

⁸⁰ Existence chasidim je doložena v 1 Mak 2,42; 7,13.

⁸¹ K. SCHÜBERT, *Židovské náboženství v proměnách věků*, str. 77.

samotné pojmenování pochází z okolí sekty, sami sebe jednoduše označovali jako „jachad“ neboli „jednota“⁸², což mělo zřejmě poukázat na essejskou věrnost Bohu. M. Ryšková s odkazem na J. Flavia (*Ant.* 18,20) mluví o počtu 4 000 essejců žijících částečně v Kumránu, ale také na ostatních místech Palestiny, ať už ve městech nebo vesnicích.⁸³ Údaj o počtu členů sekty potvrzuje G. Segalla „Bylo jich podle Filóna a Josefa Flavia asi 4 000.“⁸⁴

K hlubšímu seznámení se s jejich náboženstvím a většímu poznání tehdejšího náboženského myšlení napomohlo objevení svitků v Kumránu u Mrtvého moře koncem 50. let 20. století. V dobové literatuře se o nich ve svých dílech zmiňují Filón Alexandrijský, Plínius Starší a Josephus Flavius. Pro ilustraci lze uvést úryvek z Flaviova historického díla *Válka židovská*: „Tři skupiny lidí se totiž u Židů zabývají filozofií. Přívrženci jedné z nich se nazývají farizeové, druhé saduceové a třetí skupina, která se ovšem domnívá, že pěstuje svatý život, se jmenuje esséni.“ (*Bell.* 2,119).⁸⁵ V pokračování tohoto textu seznamuje autor se životem uvnitř sekty a zdá se, jako by nějaký čas byl přímým svědkem její činnosti.⁸⁶ Život essejců se vyznačoval především těmito charakteristickými rysy:⁸⁷

- izolace od sociálně-politického života
- komunitní způsob života
- vzájemná rovnost
- vnitřně organizovaná struktura

V čele sekty stál tzv. Učitel spravedlnosti, duchovní vůdce, který měl za úkol shromažďovat „rozptýlené, povzbuzuje je a sjednocuje v boji.“⁸⁸ G. Segalla vyslovuje domněnku o tom, že „Učitel spravedlnosti byl velekněz, který nebyl v úřadě od smrti Alkima (159 př. Kr.) do nástupu Jonatana (152 př. Kr.).“⁸⁹ Učitel spravedlnosti spolu s celou skupinou byli pravděpodobně pronásledováni, což vedlo k jejich odchodu do pouště, kde začali budovat komunitní bydlení v Kumránu.⁹⁰

Essejci od počátku své existence působili jako do sebe uzavřené společenství. Celá obec byla postavena na hierarchickém uspořádání, nejvýše stáli kněží,

⁸² S. SEGERT, *Starověké dějiny Židů*, str. 157.

⁸³ Srov. M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 67.

⁸⁴ G. SEGALLA, *Historické panoráma Nového zákona*, str. 48.

⁸⁵ I. FLAVIUS, *Válka židovská II.*, str. 157.

⁸⁶ Srov. M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 67, pozn. 156.

⁸⁷ F. TRSTENSKÝ, *Svet Nového zákona*, str. 72.

⁸⁸ G. SEGALLA, *Historické panoráma Nového zákona*, str. 48.

⁸⁹ Srov. G. SEGALLA, *Historické panoráma Nového zákona*, str. 48.

⁹⁰ Srov. M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 68.

pak levité, potom lid smlouvy a nakonec postulanti (žadatelé o přijetí do sekty).⁹¹ Flavius uvádí, že se sekta dělila na čtyři třídy na základě délky členství v komunitě. Vztah k majetku a jeho vlastnictví vyjadřuje následující věta: „Správci společných věcí jsou voleni hlasováním a každý je volen ode všech k tomu, co je potřebné.“ (Bell. 2,13).⁹² Nemrhali zbytečně finančními prostředky, vlastní oblečení užívali do úplného zničení. Hosté, kteří přicházeli do jejich rozptýlených komunit, měli přístup ke všemu na stejné úrovni jako členové. Vzájemné vztahy uvnitř sekty byly velice otevřené a přátelské, děti vychovávali přísně. Dodržovala se rituální a kultovní čistota, studium Tóry patřilo k významným povinnostem členů společenství. Essejci byli přes den zaměstnaní v zemědělství, vykonávali řemesla tehdejší doby a zabývali se pastevectvím. Při vykopávkách v samotném Kumránu se zjistilo, „že život v obci byl velmi dobře zorganizován: byly odkryty dílny, skriptorium, nádrže na očišťování.“⁹³ Jednotliví příslušníci sekty bydleli přes léto ve stanech a zimním obydlím pro ně byly pravděpodobně kumránské jeskyně.

Stát se členem essejské komunity znamenalo podstoupit tříletý přijímací cyklus. Nováček v úvodním roce obdržel sekerku, bílý oděv s opásáním a způsobem života měl dosvědčovat věrnost Zákonu, ve druhém roce se učil řádová pravidla, ale nesměl se ještě účastnit společných shromáždění obce, včetně kultovních hostin. Ve třetím roce bylo jeho vlastnictví převedeno do správy komunity, ale bez začlenění do celkového majetku společenství. „Při přijetí musel přísahat, že se oddělí od zkaženosti světa, a pak byl přijat zmíněným rituálem očištění. Mohl se již podílet na společné kultovní hostině (která byla zřejmě podobná Poslední večeři), měla sakramentální charakter jakožto účast na chlebě a vínu.“⁹⁴

Přestože essejci nejsou v Novém zákoně žádným způsobem zmiňováni, díky nálezům svitků v kumránských jeskyních je značný přehled o jejich životě a náboženství. Mezi objevené knihy, které napsali sami členové, patří např.: Řád společenství, Řád shromáždění a Řád žehnání. Jimi se zřejmě komunita řídila.

Bez zajímavosti není ani objev nejdelšího chrámového svitku s 66 sloupci. „Zdlouhavě se tu popisuje: chrám a chrámová liturgie, zákony o kultovní čistotě a svatosti, které se týkají svaté země, svatých dní, svatých území, svatého města, chrámové hory, různých částí chrámu.“⁹⁵ Z těchto pramenů vyplývá, jak dodržovali obřadní čistotu a každé ráno vždy před jídlem vykonali obřadní koupel. Modlili

⁹¹ Srov. G. SEGALLA, *Historické panoráma Nového zákona*, str. 50.

⁹² I. FLAVIUS, *Válka židovská II.*, str. 157.

⁹³ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 69.

⁹⁴ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 69.

⁹⁵ G. SEGALLA, *Historické panoráma Nového zákona*, str. 49.

se ráno před východem slunce obrácení na východ. Sobota pro ně byla svatým dnem do té míry, že nevařili, nepracovali, ale nevykonávali ani tělesnou potřebu.⁹⁶ Essejci odmítali kult, který se denně uskutečňoval v chrámě, a naproti tomu uskutečňovali vlastní kult plně spirituální - nejednalo se o krvavé oběti. Žádný antický zdroj nehovoří o tom, že by se účastnili poutí do Jeruzaléma. Očekávali příchod dvou mesiášů - kněžského a davidovského. Všechno ponechali na Bohu, „který stojí nade vším jako nejvyšší síla“⁹⁷, a věřili v nesmrtelnost duše. Essejci byli přesvědčenými dualisty s apokalyptickým pohledem na dějiny světa. Dualismus mluví o tom, že Bůh stvořil dobro a zlo přítomné v člověku, duchy světla a tmy. „Tuto nauku vyjadřují slova: On (Bůh) stvořil člověka, aby vládl zemi, a světil mu dva duchy na cestu až do stanovené doby jeho navštívení. Jsou to duch pravdy a duch zvrácenosti. V prameni světla je původ pravdy, ale z pramene temnot pochází původ zvrácenosti.“ (1 QS 8,14; QS – Řád jednoty).⁹⁸ Člověk byl podle essejců od počátku porušený hříchem, ale věřili, že s pomocí Ducha svatého jsou Bohem vyvolení zachráněni. Zastávali názor Božího plánu s lidmi. Bůh určí, kdy potrestá hříšníky.⁹⁹ Základním principem essejské nauky bylo „nenásilí a neprotivení se zlému.“¹⁰⁰

Často se v literatuře polemizuje o spojení Ježíše s essejci, neexistuje ovšem „žádný přímý doklad o tom, že by s nimi byl přišel do styku, že by byl bezprostředně reagoval na jejich učení“¹⁰¹ ale je možné, že se některými prvky z jejich nauky nechal inspirovat. Učení Ježíše má univerzální charakter, kterým sděloval Boží království slovem a skutkem především Židům. Tóra nebyla tím nejdůležitějším bodem jeho učení. „Esejské výlučnosti se vymykal již svým veřejným působením a učením. Svým příklonem k celníkům a hříšníkům, k vyděděncům z řádné a zbožné společnosti, se odlišoval od elitářského pojetí spásy, kterou essejci přiznávali pouze členům vlastní skupiny,“¹⁰² z čehož plyne, že Ježíš viděl a vnímal negativní vztah lidí na okraji společnosti k chrámu a kultovnímu uctívání Boha v něm.

Na závěr lze konstatovat, že díky nálezům svitků v kumránských jeskyních máme uvedené antické zdroje Flavia a Filóna zpřesněny a doplněny. Židovské

⁹⁶ Srov. F. TRSTENSKÝ, *Svet Nového zákona*, str. 73.

⁹⁷ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 70.

⁹⁸ G. SEGALLA, *Historické panoráma Nového zákona*, str. 49.

⁹⁹ Srov. D. FLUSSER, *Esejské dobrodružství*, str. 61.

¹⁰⁰ D. FLUSSER, *Esejské dobrodružství*, str. 81.

¹⁰¹ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 70.

¹⁰² K. SCHÜBERT, *Ježíš ve světle tradiční židovské literatury*, str. 78.

náboženství lze ve světle těchto informací daleko objektivněji posoudit a zvláště doplnit o významné indicie v historických událostech Ježíšovy doby.

2.2 Farizejové

Farizejové byli jednou z nejvýznamnějších nábožensko - politických skupin s rozsáhlým vlivem na formaci a budoucí vývoj židovského náboženství. Členy hnutí popisují odborníci jako lidi, „kteří předávají, chrání a rozvíjí tradici práva v jeho psané a mluvené formě.“¹⁰³

Původ farizejů spatřuje většina odborníků pravděpodobně ve druhé části¹⁰⁴ skupiny chasidim (zbožných). Farizejství se neoddělilo od židovského národa, jak tomu je často u sekt, ale spíše se snažilo pomáhat být lidem opravdu židovští.¹⁰⁵ Slovo farizejové znamená *oddělení* z hebrejského slovesa *paraš - oddělit*.¹⁰⁶ F. Trstenský říká: „Pravděpodobně proto chce jejich název ‚oddělení‘ vyjádřit, že se snažili chránit od všech vlivů, které by je mohly odloučit od Mojžíšova zákona.“¹⁰⁷ O možných souvislostech vzniku uvažuje takto: „Jejich vznik byl reakcí a protestem proti skutečnosti, že mnozí členové židovského národa převzali helénské zvyky a zanechali židovskou víru.“¹⁰⁸ Farizejové byli laickou skupinou, která nebyla příliš početná. J. Flavius v Židovských starožitnostech uvádí, že se jednalo o něco více než 6 000 osob (*Ant.* 17,42).¹⁰⁹

Vznik tohoto hnutí odborníci datují přibližně do poloviny 2. stol. př. Kr. a je spojeno s počátky už dříve jmenovaných essénů a také saducejů. Za vlády Jana Hyrkána (134-104 př. Kr.) farizejové se saduceji upevňovali své pozice ve společnosti, ale rovněž mezi nimi začínají vznikat názorové a mocenské rozpory. Farizejové kritizovali spojení moci náboženské s politickou, saducejové se chovali k Hyrkánovi smířlivě, náboženství pro ně nebylo to hlavní.¹¹⁰ Badatelé se přiklání k názoru, že farizejové byli na počátku nakloněni Hasmoneovcům, až posléze se stali jejich opozicí. Mezi farizeji a vládnoucím rodem došlo k rozkolu, který trval do smrti

¹⁰³ E. J. SCHNABEL, „Pharisees“ in *The New Interpreter's Dictionary of the Bible*, str. 486.

¹⁰⁴ První částí skupiny chasidim byli zřejmě eseeji.

¹⁰⁵ Srov. E. J. SCHNABEL, „Pharisees“ in *The New Interpreter's Dictionary of the Bible*, str. 489.

¹⁰⁶ Srov. F. TRSTENSKÝ, *Aby si spoznal spolahlivost' učenia. Úvod do Nového zákona*, str. 41.

¹⁰⁷ F. TRSTENSKÝ, *Aby si spoznal spolahlivost' učenia. Úvod do Nového zákona*, str. 41.

¹⁰⁸ F. TRSTENSKÝ, *Aby si spoznal spolahlivost' učenia. Úvod do Nového zákona*, str. 41.

¹⁰⁹ J. FLAVIUS, *The Complete Works of Josephus*, Grand Rapids, MI: Kregel Publications, 1995, str. 358.

¹¹⁰ Srov. M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 20.

Alexandra Jannaia (76 př. Kr.). Jeho manželka Alexandra Salome (76-67 př. Kr.), která vládla po jeho smrti, se s farizeji usmířila, a oni tak mohli mít významnější vliv na politickou správu země.¹¹¹ Po smrti Alexandry farizejové zřejmě podporovali jejího syna velekněze Jana Hyrkána II. a saducejové druhého ze synů Aristobula II. Po převzetí Judeje do sféry římského vlivu Pompeiem (63 př. Kr.) tento uvěznil Aristobula II., který byl světským panovníkem. Velekněze Jana Hyrkána II. ponechal v jeho úřadu. Farizejové tedy mohli nadále pokračovat v prosazování svých nábožensko - politických názorů.¹¹² Někteří badatelé právě z těchto událostí vyvozují závěr, že farizejové na počátku římské vlády na židovském území Římanům neodporovali, což ale v pozdější době už neplatilo. Další zmínky o farizejích pocházejí z období panování Herodovců. Biblický slovník o jejich vztahu k vládnoucímu rodu hovoří takto: „Zato nová dynastie [...] nebyla nijak vlídně vítána ze strany farizeů, nebyla jim dost národní, ani nábožensky dost pravověrná a horlivá.“¹¹³ Příklad rozporuplnosti ve vztahu k farizejům u nejznámějšího z Herodovců Heroda „Velikého“ je zmíněn u M. Ryškové: „Herodes, ač je spíše podporoval jako protiváhu saducejů, jich přesto nechal řadu popravit.“¹¹⁴ Důvodem popravky bylo odmítnutí přísahy věrnosti císaři a králi. Tento akt panovnické zvůle zřejmě vyvolal na konci Herodova života také epizodu se stržením zlatého orla, kterého nechal nad chrámový vchod zavěsit jako součást výzdoby. Vzhledem k zásadám dodržování Mojžíšova zákona v židovstvu nebylo možné zpodobňovat žijící bytosti (člověka ani zvíře). Studenti Tóry zřejmě na popud farizejů a ve spolupráci s některými rabíny reliéf orla strhli, rozbili na kusy. Přestože byl Herodes již těžce nemocen, nechal viníky zaživa upálit.¹¹⁵ Farizejové upřednostňovali mučednictví a věčnou blaženost před přehlížením porušování božských zákonů. Přes všechny nástrahy, které muselo farizejské hnutí překonávat, se po smrti Heroda a vlády jeho následovníků postupně stávalo pevnou součástí politicko - náboženského života. Rozboření jeruzalémského chrámu v r. 70 po Kr. bylo pro farizeje a jejich stoupence katastrofou, ale vzhledem k tomu, že byli takřka po celou dobu své dosavadní existence v defenzívě, mohli na ni adekvátně reagovat. Synagogy pro ně znamenaly odrazový můstek k dalšímu rozvoji jejich vidění židovského náboženství.¹¹⁶ Konec židovské války (70 po Kr.) znamenal zkázu

¹¹¹ Podrobnosti o těchto událostech v podkapitole 1.2.3. Hasmoneovci.

¹¹² Srov. E. J. SCHNABEL, „Pharisees“ in *The New Interpreter's Dictionary of the Bible*, str. 489.

¹¹³ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, str. 169.

¹¹⁴ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 65.

¹¹⁵ Srov. E. J. SCHNABEL, „Pharisees“ in *The New Interpreter's Dictionary of the Bible*, str. 490.

¹¹⁶ Srov. J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 467.

jeruzalémského chrámu, ale farizej Jóchanan ben Sakkaj založil v Jamnii rabínskou školu, která se stala pokračovatelkou farizejského učení a judaismu.¹¹⁷

J. Flavius píše ve svém díle *Válka židovská* v části, která je věnovaná farizejskému učení: „farizeové se domnívají, že přesně vykládají zákony a že jsou nejpřednější sektou; činí vše závislým na osudu a na bohu. Činy spravedlivé i nespravedlivé záleží prý z největší částí na lidech, že však ke všemu i osud napomáhá. Každá duše prý je nesmrtelná, ale jen duše dobrých přecházejí do jiného těla; duše ničemů jsou trestány věčnými tresty. (Bell. 2,162, 163) [...] Farizeové se navzájem milují a usilují o svornost ve věcech společných.“ (Bell. 2,166).¹¹⁸ Rozborem textu lze říci, že učení vycházelo z jasně daných pravidel, která stanovil Zákon a jenom farizejové či jejich zákoníci je správně vykládají. Byli přesvědčení, že cokoli se stane, má místo v Boží prozřetelnosti. Ať jsou lidské skutky dobré nebo zlé, Bůh je vždy předpokládá.¹¹⁹ Věřili v nesmrtelnost lidské duše, existenci odměny a trestu po smrti a vzkříšení těla. Co se týká společného života, dá se zřejmě předpokládat, že žili v určitém typu společenství, které mělo stanovené pevné časy jídla a modliteb. Zájemci o členství se museli zavázat k pravidelnému odvádění desátku, závazku rituální čistoty a podstoupit zkušební dobu. Farizejské bratrství nehledalo exkluzivitu, ale dávalo najevo svou jednotu.¹²⁰

Tóra byla základním zákonem, který farizejové používali ve svém životě, ovšem s ohledem na místní kulturní podmínky. Dokázali citlivě aplikovat Zákon na životní podmínky všeho lidu, navíc se drželi i jeho ústního podání: „V ústním podání se spojovaly tradiční interpretace Zákona, zvyklosti vyvinuté během staletí a učení mudrců. To všechno bylo předáváno a zachovávalo s úzkostlivou přesností.“¹²¹ Farizejové nevytvořili všechny tradice otců, které učili a dodržovali, lze ovšem předpokládat, že je zachránili z minulosti. Tradice přetransformovali do nové srozumitelné podoby, aby se daly respektovat v každodenním životě novozákonního židovstva. Co se týče tradic otců, bylo pro farizeje závazné dodržování rituálních předpisů o čistotě (srov. Mk 7,1-4), placení desátků (srov. Lk 18,12) a dodržování sabatu (srov. Mk 2,23-28).¹²² Povinností každého farizejského společenství bylo dokonalé seznámení se Zákonem, aby ho farizejové mohli dále vysvětlovat a prosazovat v běžném životě. „Z učení farizejských zákoníků

¹¹⁷ Srov. J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 245.

¹¹⁸ I. FLAVIUS, *Válka židovská I.*, str. 162 a 163.

¹¹⁹ Srov. F. TRSTENSKÝ, *Svet Nového zákona*, str. 67.

¹²⁰ Srov. G. BAUMBACH, „Pharisaioi“ in *Exegetical Dictionary of the New Testament*, III, str. 416.

¹²¹ G. SEGALLA, *Historické panoráma Nového zákona*, str. 52.

¹²² Srov. M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 62.

se utvořila podrobná pravidla pro celý život národa i jednotlivce, pro každý jeho krok od rána do večera, od narození po hrob.¹²³ Celkově bylo přijato „248 přikázání a 365 zákazů, sestavených ve stupnici.“¹²⁴ V té době existovalo několik škol pro farizejské zákoníky; mezi uznávané patřila Hilelova (otevřenější, mírnější) a Šamaiova (radikálnější).

Učení farizejů bylo v době Ježíšově na velmi vysoké úrovni, jejich znalost Zákona z nich vytvářela pro něho přirozené partnery. V Novém zákoně jsou spolu často ve sporu, který poukazuje na jejich vnitřní čili duchovní vakuum. „Ježíš právě to farizejům vytýká, nazýváje okázalý jejich zevnějšek, kryjící vnitřní pustotu, obrazem ‚obílených hrobů‘ [Mt 23,27].“¹²⁵

Farizejům vadilo, že Ježíš bagatelizuje zásadní vnější prvky jejich náboženství jako půst, sobotu a desátek. Nezakazoval lidem plnit farizejská nařízení, ale doporučoval konat jeho i jejich spolu s tím nejdůležitějším, což je spravedlnost a upřímná láska k Bohu a bližnímu.¹²⁶ Vztah Ježíše ke skupinám na okraji společnosti rovněž znamenal třecí plochu mezi nimi. „Zvláště Ježíšovo společenství stolu s celníky a hříšníky muselo pohoršovat zbožné farizeje.“¹²⁷ A. Novotný ve svém slovníku říká: „Ježíšovo náboženství bezvýhradné, nesobecké, obětavé lásky k bližnímu a zvláště zbloudilému bylo cizí farizejskému duchu sobecké vypočítavé zbožnosti.“¹²⁸ Nelze se tedy divit, že se farizejové cítili ohroženi tímto novým náboženstvím a usilovali o Ježíšův život.

Farizejové nebyli jen ti, co se přeli s Ježíšem, ale někteří z nich dokázali přijmout jeho učení a šířit ho mezi tehdejší obyvatelstvo nejen v Judeji. Mezi nejznámější farizeje patřil Pavel, který se při své obraně před veleradou přiznal ke svému farizejství (srov. Sk 23,6). Dalšími byli učitel Zákona Gamaliel (srov. Sk 5,34), farizej Šimon (srov. Sk 7,36-40) a člen židovské velerady Nikodém (srov. Jan 3,1).

Nový zákon hovoří o této skupině nejčastěji. Dá se z toho usuzovat, že v době, kdy knihy vznikaly, byli farizejové nejvýznamnějším hnutím té doby. Soupis přesného výskytu v jednotlivých verších je uveden v následující tabulce.¹²⁹

¹²³ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, str. 169-170.

¹²⁴ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, str. 170.

¹²⁵ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, str. 170.

¹²⁶ Srov. G. SEGALLA, *Historické panoráma Nového zákona*, str. 54.

¹²⁷ G. SEGALLA, *Historické panoráma Nového zákona*, str. 54.

¹²⁸ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, str. 170.

¹²⁹ Při zjišťování výskytu jednotlivých výrazů v Novém zákoně byl použit biblický program **BIBLEWORKS FOR WINDOWS**, Version 8.

Mt	Mk	Lk	Jan	Sk	Flp
3,7	2,16	5,17	1,24	5,34	3,5
5,20	2,18	5,21	3,1	15,5	
9,11	2,24	5,30	4,1	23,6	
9,14	3,6	5,33	7,32	23,7	
9,34	7,1	6,2	7,45	23,8	
12,2	7,3	6,7	7,47	23,9	
12,14	7,5	7,30	7,48	26,5	
12,24	8,11	7,36	8,3		
12,38	8,15	7,37	8,13		
15,1	10,2	7,39	9,13		
15,12	12,13	11,37	9,15		
16,1		11,38	9,16		
16,6		11,39	9,40		
16,11		11,42	11,46		
16,12		11,43	11,47		
19,3		11,53	11,57		
21,45		12,1	12,19		
22,15		13,31	12,42		
22,34		14,1	18,3		
22,41		14,3			
23,2		15,2			
23,13		16,14			
23,15		17,20			
23,23		18,10			
23,25		18,11			
23,26		18,14			
23,27		19,39			
23,29					
27,62					

V Novém zákoně máme pouze jeden výraz k označení farizejů: *Farisaios* s počtem výskytu 98 krát.¹³⁰ Pro zajímavost Bognerův překlad Nového zákona uvádí slovo farizej celkem 99krát.¹³¹ 77krát použité množné číslo ve spojení s nimi nasvědčuje, že Ježíš vedl rozhovor většinou s vícečlennou farizejskou skupinou. Často jsou také zmiňováni ve spojení s příslušníky jiného seskupení, a to se saduceji, herodiány nebo učiteli (znalci) Zákona. Vztah farizejů k Ježíšovi byl rozporuplný. V některých názorech týkajících se náboženského vidění světa s nimi souhlasil,

¹³⁰ Srov. L. TICHÝ, *Úvod do Nového zákona*, str. 149; P. MAREČEK, *Úvod do Nového zákona*, str. 53.

¹³¹ Rozdíl výskytu v Bognerově překladu je způsoben vložením slova farizej do Lk 18,14.

ale lišil se v tom, co se vztahovalo na běžný život. „Stejně jako farizejové hlásal Ježíš zmrtvýchvstání, sdílel s nimi víru v anděly a zlé duchy.“¹³² Dokázal ovšem mistrně poukazovat na málo vhodnou interpretaci a „dodržování sobotních a jídelních předpisů“ včetně „očišťování“, ale „tradice otců nepovažoval za nezměnitelné.“¹³³

Matoušovo evangelium výraz farizej používá celkem 29krát. Farizejové se v Matoušově evangeliu nejčastěji setkávají s Ježíšem v Galileji (5,20; 9,11.14.34; 12,2.14.24.38; 15,1.12; 16,1.6.11-12), Jeruzalémě (21,45; 22,15.34.41; 23,2.13.15.23.25-27.29; 27,62) a na území Judska (3,7; 19,3). Farizejové kladou celkem 3krát otázku; v Mt 9,11 Ježíšovým učedníkům: „Proč váš Mistr jí s hříšníky a celníky?“ Ve verši 15,1 se ptají Ježíše, proč jeho učedníci porušují tradice otců a neumývají si před jídlem ruce. Další verš 19,3 řeší vztah Ježíše k rozvodu manželů. Spojení učitelů Zákona a farizejů (5,20; 12,38; 15,1; 23,2.13.15.23.25.27.29) vypovídá o společném zájmu vzdělané třídy a členů náboženského hnutí sjednotit se proti Ježíšovi a jeho učením. Velekněží a farizejové (21,45; 27,62) spolu také tvoří skupinu, která má pravděpodobně strach, že by mohla přijít o vliv na obyčejné příslušníky židovského národa, ať už prostřednictvím chrámu nebo svého učení. Farizejové kritizují Ježíšovo uzdravování slovy „vyhání zlé duchy jen s pomocí vládce zlých duchů“ ve dvou verších Mt 9,34 a 12,24. Vzájemná polemika farizejů s Ježíšem vrcholí „Sedmerým ‚běda‘“¹³⁴ (23,2.13-15.23.25-27.29), kde „Matouš svou obec i ostatní Židy ve své době ostře varuje před následováním vedoucích ‚zákoníků a farizeů‘.“¹³⁵

Evangelista Marek farizeje zmiňuje 12krát. Farizejové se nejčastěji objevují na území Galileje (2,16.18.24; 3,6; 7,1.3.5; 8,11.15), kapitola o manželství je umístěna do Judeji nebo Zajordání (10,2) a v příběhu o penězích na daň do Jeruzaléma (12,13). Otázky kladou 2krát farizejové sami (2,24; 10,2), a to o zachování soboty a pravé čistotě, 1krát ve spojení s učiteli Zákona (7,5) rovněž o pravé čistotě. K varování před farizejským pokrytectvím, herodiánskou nenávisť, včetně politické lstivosti, směřuje zmínka o kvasu farizejském a herodovském (8,15).¹³⁶ Trojnásobné spojení farizejů s herodovci nasvědčuje zřejmě vlivu Heroda Antipy (3,6; 8,15; 12,13). Rituální čistota je pravděpodobně důležitým tématem s ohledem na dodržování farizejských příkázání a přítomnost učitelů Zákona (7,1.5). Farizejové

¹³² M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 66.

¹³³ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 66.

¹³⁴ D. J. HARRINGTON, *Evangelium podle Matouše*, str. 355.

¹³⁵ D. J. HARRINGTON, *Evangelium podle Matouše*, str. 355.

¹³⁶ Srov. J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 541.

debatují s Ježíšem ohledně půstu (2,18), zachování soboty (2,24; 3,2) a o rozvodu manželství (10,2).

Lukáš zmiňuje farizeje celkem 27krát, z toho v Lk 7,36 2krát. Podstatné jméno v jednotném čísle 9krát a množném 18krát. Cesta Ježíše do Jeruzaléma je nejčastějším místem setkání s farizeji 16krát (11,37-39.42-43.53; 12,1; 13,31; 14,1.3; 15,2; 16,14; 17,20; 18,10-14), následuje Galilea 10krát (5,17.21.30.33; 6,2.7; 7,30.36-37.39) a 1krát se zmiňuje Jeruzalém (19,39). Specifickým rysem Lukášova líčení farizejů je, že představuje Ježíše jak třikrát s nimi stoluje (Lk 7,36; 11,37; 14,1). Evangelista Lukáš rovněž představuje farizeje jako ty, kteří „mají rádi peníze“ (Lk 16,14) a kteří jsou politicky aktivní a obeznámení s politickou situací (Lk 13,31). Farizejové kladou otázku 3krát, v Lk 5,30 se ptají Ježíšových učedníků, proč jí s hříšníky a celníky, v Lk 6,2 rovněž učedníků na důvod jejich činnosti, která se nemá dělat v sobotu. Příchod Božího království v Lk 17,20 je tématem otázky kladené Ježíšovi. Farizejové spolu s učiteli a znalci Zákona vystupují v tomto evangeliu pasivně, kdy sledují ve verších 5,17; 6,7 Ježíšovu činnost nebo se v Lk 7,30 nedají od Jana Křtitele pokřtít. Aktivně působí ve sporech s Ježíšem (11,53; 14,3) nebo diskutují mezi sebou (15,2). Zajímavou pasáží je místo, kde dochází k Ježíšovu kárání farizejů a znalců Zákona (11,37-39.42-43.53) ohledně předpisů o čistotě, desátku a dodržování Tóry. Dochází k nenávisti vůči němu spojené se snahou „lapit nepřítel do pasti.“¹³⁷ Farizej Šimon v Lk 7,36-37.39 o kající hříšnici svým příkladem zpodobňuje farizejský způsob smýšlení. Podobenství o farizeji a celníkovi (18,10-11.14) je další sondou směřující do farizejského způsobu života. Vjezd do Jeruzaléma je poslední kapitolou Lukášova evangelia zmiňující se o farizejích (19,39). Žádají Ježíše, aby zakázal svým učedníkům oslavovat ho jako krále a tím zároveň „protestují proti prohlášení Ježíše králem, a tak se řadí mezi ty, „kdo nechtějí aby jim vládl“ (19,14.27).“¹³⁸ Je pozoruhodné, že Lukáš představuje farizeje jako solidární s Ježíšem (Lk 13,31; srov. Sk 5,34-39; 23,9).

Skutky apoštolů hovoří o farizejském prostředí a farizejích celkem 9krát, v množném čísle 3krát. Autor Skutků farizeje nejčastěji umísťuje do Jeruzaléma (5,34; 15,5; 23,6-9; 26,5) 1krát při Pavlově obhajobě před králem Agripou do Cesareje (26,5). Skutky mluví ve svém textu adresně o dvou členech farizejského hnutí, učiteli Zákona Gamalielovi (5,34) a apoštolu Pavlovi (23,6). Jeruzalémský církevní sněm rozhoduje o správnosti obřizky, kterou hájí noví křesťané z farizejské

¹³⁷ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, str. 213.

¹³⁸ L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, str. 213.

strany (15,5). Pavel jako farizej obhajuje „naději ve vzkříšení“ před veleradou (23,6), využívá její rozdělení na část farizejskou a saducejskou (23,7-9). Před svou cestou do Říma u krále Agripy mluví Pavel o své bývalé příslušnosti k farizejské straně, „nejpřísnější“ části židovského náboženství (26,5).

Farizejové jsou v Janově evangeliu jmenováni 20krát, a to jen v množném čísle. Ve verši 7,32, při pokusu o zatčení Ježíše, jsou o nich dvě zmínky. Nejčastějším zeměpisným místem vystoupení farizejů je Jeruzalém (3,1; 7,32.45.47-48; 8,3.13; 9,13.15-16.40; 11,46-47.57; 12,19.42; 18,3), setkání Jana Křtitele s farizeji do Betánie v Zajordání (1,24), ve verši 4,1 Ježíš odchází z blízkosti Jeruzaléma do Galileje. Jan spojuje farizeje 3krát s veleknězi (7,32; 11,47; 18,3), jednou s učiteli Zákona (8,3). Otázky kladou vždy farizejové, 3krát v kapitole „Ježíš na svátku stánků“ (7,45.47-48) a 1krát v „Uzdravení slepého“ v sobotu (9,40). Jan 3,1 popisuje farizejského člena velerady Nikodéma částečně jako chápajícího Ježíše, ale neschopného překročit daná pravidla.¹³⁹ Příběh o cizoložnici ukazuje na farizejskou důslednost v dodržování Zákona (8,3), žena má být ukamenovaná. Uzdravení slepého (9,13.15-16-40) je další místo Janova evangelia, na kterém je podle farizejského výkladu porušován Zákon. Farizejové spolu s veleradou mají obavu o svou autoritu v židovském prostředí (11,46-47) a vydávají pokyn k Ježíšovu zatčení (11,57). Pokračující vývoj v evangeliu vyvolá u farizejů znepokojení. „Veškeré jejich plány na odstranění Ježíše i jejich výhrůžky jsou bezvýsledné“¹⁴⁰ (12,19). Víra v Ježíše a obava z reakce farizejů na tuto skutečnost byly důvodem, proč se obyvatelstvo nechtělo veřejně hlásit k vznikající církvi (12,42). Nepřímý podíl farizejů na smrti Ježíše Nazaretského ukazuje jejich poslední výstup v Janovi (18,3). Lze tvrdit, že farizejové v Janově evangeliu zastávají jak funkci vládních činitelů, tak roli vzdělavců v Zákoně, kteří se zajímají o Ježíšovo učení a vedou s ním diskusi.¹⁴¹

Posledním místem Nového zákona s výskytem slova farizej je list svatého apoštola Pavla Filipánům psaný z Efesu (v dnešní době většinový názor).¹⁴² Pavel ve verši 3,5 charakterizuje sebe: nebyl proselyta, ale žid od narození, tj. obřezán osmého dne; „Hebrej z Hebrejů“: Rozpoznávacím znamením pro tuto skutečnost byl patrně původ rodiny z Palestiny a uchovávání aramejského jazyka.

¹³⁹ Srov. F. J. MOLONEY, *Evangelium podle Jana*, str. 117.

¹⁴⁰ F. J. MOLONEY, *Evangelium podle Jana*, str. 373.

¹⁴¹ A. J. SALDARINI, „Pharisees“ in *Anchor Bible Dictionary*, V, ed. D. N. Freedman, New York: Doubleday, 1992, str. 297.

¹⁴² Srov. L. TICHÝ, *Úvod do Nového zákona*, str. 200; P. MAREČEK, *Úvod do Nového zákona*, str. 84.

2.3 Herodiáni

Herodiáni nebo herodovci patří mezi židovské skupiny novozákonní doby, literatura o nich hovoří v souvislosti s Herodem Velikým¹⁴³ a jeho nástupci (srov. např. *Ant.* 14,335).¹⁴⁴ „Způsob jejich pojmenování podle všeho svědčí o tom, že byli židovskou skupinou, která podporovala herodovskou dynastii.“¹⁴⁵ Nelze je počítat k náboženským, ale spíše politickým hnutím: „z tohoto spojení s farizeji vyplývá, že herodiáni nebyli náboženskou sektou, jak se dříve za to mělo“¹⁴⁶, které potřebovaly mít při svých rozhodnutích náboženskou jistotu.

Poslední úvahy zahraničních autorů o herodiánech uvádí ve své knize M. Ryšková: „Nejnověji vystoupil Otto Betz s teorií, že herodiáni zmiňovaní u Marka byli ve skutečnosti esejci. V Markově evangeliu se o nich hovoří ve dvou pasážích 3,6 a 12,13 (uzdravení muže s ochrnutou rukou v sobotu a peníz na daň císaři) vždy v souvislosti s farizeji. To by nasvědčovalo tomu, že nešlo jen o politický zájem, jak předpokládají Theissen – Merz, nýbrž o náboženskou motivaci, správný výklad Zákona. Při uzdravení v sobotu by to odpovídalo i jejich extrémním požadavkům na dodržování soboty.“¹⁴⁷ Tato úvaha opravdu ukazuje na kumránskou sektu a její přísné dodržování soboty, jak je uvedeno již výše. Zřejmě to je důvodem proč, se „domlouvají s farizeji na Ježíšově smrti“¹⁴⁸ (Mk 3,6), požadavek na Ježíšovu smrt je zřejmě podpořen na základě Předpisů o dni odpočinku v Ex 31,15. Paralelu mezi esejce a herodiány lze položit také proto, že za Herodova panování nebylo sídlo v Kumránu vojensky pronásledováno a „esejci se mohli volně pohybovat po celé zemi,“¹⁴⁹ zatímco Hasmoneovci je pronásledovali, což byl zřejmě důvod, proč odešli do pouště. „Pokud byli herodiáni opravdu eséni, pak to vrhá nové světlo na perikopy, kde je o nich zmínka (Mk 3,6, resp. 3,1-6 a 12,13-17), neboť nejde o konflikty politické, nýbrž o polemiku s vyhraněnými esénskými přístupy.“¹⁵⁰ O přísných pravidlech života esénské komunity jsou zmínky v podkapitole 2.1. Dění kolem Ježíše je spojeno s lidmi různého původu, není proto vyloučeno, aby docházelo k setkávání s herodiány nebo esény. Tuto domněnku potvrzuje ve své

¹⁴³ I. FLAVIUS, *Válka židovská I.*, str. 83.

¹⁴⁴ J. FLAVIUS, *The Complete Works of Josephus*, Grand Rapids, MI: Kregel Publications, 1995, str. 306.

¹⁴⁵ J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 290.

¹⁴⁶ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, str. 205.

¹⁴⁷ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 76.

¹⁴⁸ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 76.

¹⁴⁹ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 77.

¹⁵⁰ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 78.

knize M. Ryšková: „Pokud máme v herodiánech“ z evangelií „Marka a Matouše spatřovat esény, pak by se posunulo i naše vidění esénských a jejich zapojení do života“¹⁵¹ tehdejší společnosti, říká v závěru stati o herodiánech M. Ryšková.

Herodiáni (*Heródianoi*) jsou zmíněni v Novém zákoně pouze 3krát (Mt 22,16; Mk 3,6; 12,13). V Mk 8,15 se jedná pouze o textovou variantu z pozdější doby. „Písmo se o nich zmiňuje jako o Ježíšových nepřátelích v Galileji (Mt 22,16; Mk 3,6; 8,15) a poté v Jeruzalémě (Mk 12,13).“¹⁵² Tvoří spojení s farizeji (Mk 3,6; 8,15; 12,13) nebo jejich učedníky (Mt 22,16). Skutečnost, že v Mk 3,6 jsou spojeni dohromady farizejové s jinak zneprátelenými herodiány proti Ježíšovi, je výrazem silného odporu, který zakouší Ježíš již na počátku svého působení. Tato skutečnost zřejmě poukazuje zároveň na násilnou smrt, kterou Ježíš podstoupí. Daňové záležitosti řeší herodiáni spolu s farizeji (Mt 22,16; Mk 12,13). J. W. Meiklejohn vysvětluje: „Jejich spojení s farizeji v otázce placení daně císaři dokládá, že se shodovali v zásadním bodu, v řešení napětí mezi nacionalismem a podřízením se cizímu jhu.“¹⁵³ Vyvrcholení dialogu v kapitole o dovolení uzdravovat v sobotu představuje verš Mk 8,15. Skupinou usilující o Ježíšův život jsou zde i herodiáni. Výskyt jednotlivých veršů je přehledným způsobem uspořádán v tabulce.

Mt	Mk
22,16	3,6
	12,13

2.4 Saducejové

„O žádné z židovských náboženských stran novozákonní doby toho nevíme tak málo jako o saducejích.“¹⁵⁴ J. Flavius o nich mluví jako o jedné z filozofických škol a dále pak: „Saduceové, druhá to skupina, sudbu vůbec popírají a o bohu tvrdí, že stojí mimo konání nebo dohlížení na zlo. Tvrdí, že na lidech záleží volba mezi dobrem a zlem a že podle vlastního rozumu každý přistupuje k jednomu z obou. Trvání duše a tresty i pocty v záhrobí popírají. [...]; saduceové však bývají i vůči

¹⁵¹ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 78.

¹⁵² J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 467.

¹⁵³ J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 290.

¹⁵⁴ K. SCHÜBERT, *Ježíš ve světle tradiční židovské literatury*, str. 55.

sobě navzájem drsní a jejich styky se sobě rovnými jsou nevlídné jako s cizinci.“
(Bell. 2,164-166).¹⁵⁵

Dobu vzniku saducejského hnutí odvozuje G. Segalla od období obsazení velekněžského úřadu Hasmoneovcem Jónatanem (r. 152 př. Kr.), kdy dochází k propojení náboženské a politické moci. „Když byl Jonatan jmenován veleknězem, onen sádokovec, který byl v úřadě, se asi dostal do konfliktu s ostatními kněžími chrámu, [...]. Ti přijali kandidaturu Jonatana a utvořili, [...], skupinu saduceů.“¹⁵⁶ Nový biblický slovník pod heslem Saduceové, zpracované A. Gelstonem, prezentuje další možné teorie o jejich původu. „M. H. Segal ve shodě s Wellhausenem vystoupil s myšlenkou, že byli zejména politickou stranou vzniklou v podstatě s judských helénistů. G. H. Box souhlasil s Geigerem a domníval se, že šlo o náboženskou skupinu a že někteří ze zákoníků v evangeliích byli zákoníci saducejší. L. Finkelstein zastával názor, že původně tvořili venkovskou aristokratickou skupinu jako protějšek městským farizejům. T. W. Manson předpokládal, že byli na začátku městskými úředníky.“¹⁵⁷

Dříve se původ a jméno saducejů spojovalo s velekněžským rodem Sádokovců (srov. Ez 40,46), který zastával kněžské povinnosti už v Šalomounově chrámu až do jeho zničení a pak i v počátcích chrámu druhého. Dnes se předpokládá, že od jména tohoto rodu pochází jen název hnutí-saducejové. Tuto teorii podporuje i G. I. Vlková: „Není však příliš pravděpodobné, že by saduceové byli jeho potomky, zřejmě mezi ně nepatřili jenom kněží.“¹⁵⁸ Jméno hnutí naznačovalo, že sami sebe považují za nástupce velekněžského rodu Sádokovců.¹⁵⁹ Za vlády Jana Hyrkána (134-104 př. Kr.) podpořili sloučení úřadu velekněze a krále. Navíc díky tomu, že uznávali jen psanou Tóru, poskytovali Hyrkánovi při jeho judaizačních snahách na nově získaných územích jednoduchou teologii.¹⁶⁰ Alexandr Janaj (103-76 př. Kr) pokračoval v expanzivní a judaizační politice svého otce, která saduceje přiblížila více k vládnoucímu rodu. „Nacionální trend saduceů vydržel i v období Herodovy a římské vlády v Judeji.“¹⁶¹

Dalším průvodním znakem hnutí byla větší otevřenost vůči všem kulturním projevům helénismu. Saducejové se povětšinou etablovali z vyšších společenských

¹⁵⁵ I. FLAVIUS, *Válka židovská I.*, str. 162-163.

¹⁵⁶ G. SEGALLA, *Historické panoráma Nového zákona*, str. 48.

¹⁵⁷ J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 894.

¹⁵⁸ G. I. VLKOVÁ, *Slovo Boží a slovo lidské*, str.39.

¹⁵⁹ Srov. G. BAUMBACH, „Saddoukaios“ in *Exegetical Dictionary of the New Testament*, III, str. 223.

¹⁶⁰ Srov. M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 20.

¹⁶¹ K. SCHÜBERT, *Ježíš ve světle tradiční židovské literatury*, str. 58.

tříd, jejichž základ byl v kněžské šlechtě, která určovala ráz tehdejší společnosti. Vzhledem k zřejmě rozsáhlému vlastnictví majetku nebyli u prostých lidí v oblibě. Politické a společenské zájmy pro ně byly na prvním místě, naproti tomu náboženské přesvědčení nehrálo tak zásadní roli. Navíc každá politická změna pro ně a jejich hnutí představovala nebezpečí odejmutí výsad. Saducejové vzhledem k blízkosti svých názorů patřili do hasmoneovského řetězce moci, a mohli tak plnit úkoly v oblasti správy chrámu. Zastávali názor, že při obřadech konaných v chrámu patří část oběti knězi, kdežto farizejové byli proti a uplatňovali požadavek, aby část oběti zůstala pro chrám.¹⁶² Saducejové byli skupinou, která se z politických důvodů jednoznačně stavěla proti Ježíšovi. Měli zájem o spolupráci s Římany a dokonce za císaře přinášeli v chrámu oběť. Židovská válka (66-74 po Kr.) nezanedbatelně zasáhla i do fungování sanhedrinu, který ovládaly významně saducejské aristokratické rody. Lze tedy vyvodit závěr, že s pádem Jeruzaléma a rozbořením chrámu „mizí také správní autorita sanhedrinu a ‚strany‘ saduceů.“¹⁶³

„Laickou opozici proti saduceům vedli farizejští zákoníci. Saduceové zřejmě odmítali všechny nauky, které [...] vznikaly během poexilního období druhého chrámu.“¹⁶⁴ Saducejský konzervatismus spočíval v přísném dodržování Tóry, neochotě reagovat na nové situace ve společnosti, ale zároveň se řídili vlastními právními normami. „Jiným projevem téhož konzervatismu bylo, že odmítali všechny představy a naděje, o nichž se v Pentateuchu výslovně nemluví. Nevěřili zejména ve vzkříšení z mrtvých a odplatu v záhrobí, protože tvrdili, že duše zemře s tělem.“¹⁶⁵

Víra ve vzkříšení spolu se zájmem o prosté lidi odlišovala Ježíše od saducejů. Ovšem největším rozporem mezi nimi byla veřejná kritika chrámu, v některých bodech nauky souznění s farizeji a také „sociální angažovanost a naděje s ním spojované ho činily v očích saducejů, kteří měli zájem na uchování statutu quo, nežádoucí osobou.“¹⁶⁶ Lze předpokládat, že saducejové jako skupina blízká chrámu a sanhedrinu měli rozhodný podíl na Ježíšově smrti. Z předešlého textu o saducejích vyplývá, že s Ježíšem příliš nesouhlasili, ale v některých případech kritiky vůči farizejům nebo názorech na osobní život jedince spolu souhlasili. „Stejně jako saduceové, byť leckdy z jiných důvodů, odmítá Ježíš tradice otců tam, kde to vede

¹⁶² Srov. F. TRSTENSKÝ, *Svet Nového zákona*, str. 69.

¹⁶³ P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 130.

¹⁶⁴ K. SCHÜBERT, *Ježíš ve světle tradiční židovské literatury*, str. 59.

¹⁶⁵ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, str. 843.

¹⁶⁶ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 61.

k zatemnění původního významu Písma (Mk 7,9-13), odporuje náboženským autoritám, klade důraz na soukromou zbožnost, nikoliv na její veřejné projevy.¹⁶⁷

Novozákonní knihy se o saducejích nezmiňují tak často jako o farizejích nebo zákonících. V době vzniku textů saducejové už nepatřili mezi rozhodující nábožensko-politické síly v židovstvu, proto také nebyli pro pisatele evangelií nijak významnou skupinou, kterou by se měli zabývat. Následující tabulka nabízí místa výskytu v jednotlivých knihách.

Mt	Mk	Lk	Sk
3,7	12,18	20,27	4,1
16,1			5,17
16,6			23,6
16,11			23,7
16,12			23,8
22,23			
22,34			

Saducejové jsou zmíněni v Novém zákoně 14krát,¹⁶⁸ v žádném verši se nevyskytuje sledovaný výraz několikrát. Výskytu ve skupině nasvědčuje 11krát použité množné číslo.

Evangelista Matouš zařazuje saduceje do textu 7krát, nejčastěji na území Galileje (16,1.6.11-12), Jeruzaléma (22,23.34) a na judské území do oblasti řeky Jordán (3,7). Saduceje spolu s farizeji představuje Matouš ve verši Mt 3,7 jako Ježíšovy protivníky, „ale také naznačil některá obvinění proti nim, mezi něž patří neschopnost správně jednat.“¹⁶⁹ Neobvyklou dvojici tvoří spolu s farizeji při zkoušení Ježíšově (16,1), „naznačuje jejich zlou vůli vůči Ježíši,“¹⁷⁰ v Mt 16,11-12 pisatel ukazuje na škodlivé následky učení obou skupin. Popření možnosti vzkříšení ze strany saducejů (22,23) a přikázání lásky k bližnímu (22,34) zakončují představení hnutí v Matoušově evangeliu.

Marek zmiňuje saduceje v jednom případě ve verši 12,18 jako skupinu, která přišla k Ježíšovi s otázkou. Potvrzují svou nauku zaznamenanou J. Flaviem: „Trvání duše a tresty i pocty v záhrobí popírají.“ (Bell. 2,165),¹⁷¹ tvrzení opírají o Pentateuch,

¹⁶⁷ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 61.

¹⁶⁸ Srov. L. TICHÝ, *Úvod do Nového zákona*, str. 150.

¹⁶⁹ D. J. HARRINGTON, *Evangelium podle Matouše*, str. 78.

¹⁷⁰ D. J. HARRINGTON, *Evangelium podle Matouše*, str. 271.

¹⁷¹ I. FLAVIUS, *Válka židovská I.*, str. 162-163.

„protože na žádném místě Pěti knih Mojžišových se nemluví o tom, že bude vzkříšení mrtvých!“¹⁷² Následuje otázka směřující k eventuálnímu doložení jejich učení.

Evangelista Lukáš o saducejích píše 1krát (Lk 20,27) stejně jako Marek zpracovává pasáž věnující se otázce víry ve vzkříšení. P.-G. Müller vysvětluje: „Lukáš zde zpracovává předlohu Mk 12,18-27 (srov. Mt 22,23-33) a podstatně ji rozšiřuje. Smyslem vyprávění je zřejmě obrana křesťanské víry ve vzkříšení.“¹⁷³

Ve Skutcích jsou jmenovaní 5krát, vždy samostatně. Příchod saducejů a chrámové stráže ve verši 4,1 zřejmě znamená počátek pronásledování apoštolů.¹⁷⁴ Obávali se rozvrácení základů židovského učení (5,17), následovalo jejich zatčení a uvěznění - „Apoštolové sdílejí Ježíšův osud.“¹⁷⁵ Víra ve vzkříšení je ústředním tématem sporu saducejů a farizejů na pozadí Pavlovy obhajoby před veleradou (Sk 23,6-8) „Jádro křesťanské víry, víra v zmrtvýchvstání (srov. Lk 20,27; Sk 4,2) byla důsledkem, k němuž dospěla velká část židovstva.“¹⁷⁶ Saducejský názor neuznávající nadpřirozené věci byl neslučitelný s výkladem farizejů, kteří se „postavili za Pavla a prohlásili, že na něm nenalézají nic špatného.“¹⁷⁷

2.5 Samaritáni

Prvním písemným pramenem, který mluví o Samařsku a Samařanech, je Starý zákon v Druhé knize královské v souvislosti s vystěhováním izraelských obyvatel ze Samařska (722-721 př. Kr.) Asyřany (srov. 2 Kr 17,24.26.28-29). J. Flavius píše o pokusu znemožnit slavení židovských velikonoce rozsypáním lidských kostí Samaritány v chrámovém prostoru mezi léty 6 až 9 po Kr. (srov. *Ant.* 18,30).¹⁷⁸

Rozdělení židovského království na severní (Izrael) a jižní (Judsko) část mělo původ ve stavbě jeruzalémského chrámu králem Šalomounem. Šalomoun nechal vystavět chrám, kde byla uložena schrána úmluvy s Hospodinovými příkazy jeho lidu. Jeruzalém ležící v jižní části izraelského území, vedl obyvatele severní části k pochybnostem, zda je dobré soustředit náboženský kult jen „do Jeruzaléma s jeho

¹⁷² M. LIMBECK, *Evangelium sv. Marka*, str. 160.

¹⁷³ P.-G. MÜLLER, *Evangelium sv. Lukáše*, str. 147.

¹⁷⁴ J. R. W. STOTT, *Zápas mladé církve*, str. 96.

¹⁷⁵ K. KLIESCH, *Skutky apoštolů*, str. 52.

¹⁷⁶ K. KLIESCH, *Skutky apoštolů*, str. 126.

¹⁷⁷ J. R. W. STOTT, *Zápas mladé církve*, str. 361.

¹⁷⁸ J. FLAVIUS, *The Complete Works of Josephus*, Grand Rapids, MI: Kregel Publications, 1995, str. 377.

královským chrámem.¹⁷⁹ Chrámoví kněží začali prosazovat svůj kult jako jediný správný. Po smrti Šalomouna v r. 925 nebo 926 př. Kr. došlo kvůli rozporům mezi vládci severní a jižní částí Izraele k jeho rozdělení. Jarobeám, zakladatel severního království, ustanovil svatyně v Danu a Bét-elu za národní. Po několika desetiletích občanských nepokojů, včetně válek, založil král Omrí „nové hlavní město svého království - Samaří.“¹⁸⁰ Obě království procházela různými změnami a mocenskými vlivy. Severní v r. 722 př. Kr. obsadili Asyřané a Samaří se stalo „sídlem vlády asyrské provincie Samařsko. Došlo k dalšímu vystěhování (podle asyrských záznamů odešlo 27 290 lidí) a na území Izraelců se usadili cizinci.“¹⁸¹ V Samařsku „Přistěhovalci časem přejali izraelské náboženství - „řád Boha té země“ (2 Kr 17,26nn) - a se zbylými Izraelci splynuli.“¹⁸² Samařané, jak je známe z Nového zákona, odvozují svůj původ od obnoveného města Šekem (konec 4. stol. př. Kr.) stojícího v blízkosti hory Garizim. Po rozdělení izraelského království hlavní město severního území Šekem upadalo, Asyřané ho rozbořili a na jeho místě zůstala pouze vesnice. Nový biblický slovník uvádí: „Nevíme přesně, které faktory ovlivnily znovuosídlení Šekemu a následnou krystalizaci samařské komunity. Přijatelnou teorií je, že po úplné helénizaci Samaří se skupina náboženských puristů rozhodla pro nový začátek v místě, kde by své náboženství mohli praktikovat zcela nerušeně.“¹⁸³ Potom, jak se komunita v novém prostoru vyprofilovala, zřejmě došlo k rozhodnutí postavit na hoře Garizim chrám (kolem r. 388 př. Kr.). Tato stavba znamenala definitivní oddělení od židovstva, které bylo podpořeno i spoluprací Samařanů se Seleukovci. Další bytí Samařanů je narušeno bojem Hasmoneovců a Seleukovců, kdy Jan Hyrkán v r. 128 př. Kr. dobyl Šekem a „zničil gerizímský chrám“¹⁸⁴ (nebyl již nikdy obnoven). Ale i přes tuto událost vzájemná řevnivost mezi Samařany a Židy neskončila a pokračovala dále v 1. stol. po Kr. V Novém biblickém slovníku jsou dále uváděny roky 6-9 po Kr. Tehdy Samařané rozhazovali v jeruzalémském chrámu kosti a tím ho znesvětili. V r. 59 po Kr. zavraždili skupinu galilejských poutníků v Énganímu. Zajímavostí je, že se v židovské válce 66-70 po Kr. připojili k povstalcům, ale byli na hoře Garizim Římany poraženi. V předchozím textu lze u Židů zpozorovat dvojznačný přístup k Samaritánům. Mají společný původ i základy náboženství, ale tyto hodnoty později přerostou ve spory a nejednotu.

¹⁷⁹ P. JOHNSON, *Dějiny židovského národa*, str. 70.

¹⁸⁰ J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 363-364.

¹⁸¹ J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 365.

¹⁸² J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 365.

¹⁸³ J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 895.

¹⁸⁴ J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 895.

„Rabínské prameny Samaritány postupně stále více opovrhují, až je nakonec postaví na jednu rovinu s pohany.“¹⁸⁵ „V současnosti tvoří Samaritáni malé etnikum s počtem přibližně 700 osob a žijí především v městě Kiryat Luza.“¹⁸⁶

Pro Samaritány a jejich pojetí náboženství byl jedinou knihou Pentateuch (5 knih Mojžíšových). Zachovávání soboty patří mezi základní pravidla víry. Nauka se dá shrnout do pěti bodů:¹⁸⁷

- Víra v Boha a Pentateuch
- Víra v Mojžíše, který je jediný prorok a autor Pentateuchu
- Víra v Garizim, jedinou svatyni, kterou si vybral Bůh
- Víra ve vzkříšení na základě Gn 3,19
- Víra v příchod „*Taheba*“¹⁸⁸, obnovitele všech věcí a posledního soudce; on, jako Mojžíš, je prorokem, který zjeví pravdu. Tato víra se opírá o text Dt 18,18: „Povolám jim proroka z jejich bratří, jako jsi ty. Do jeho úst vložím svá slova, která on bude mluvit mým jménem.“

Je pozoruhodné, že Nový zákon k nim má veskrze pozitivní přístup a Ježíše přijímají spolu s kázáním prvotní církve. Pokud budeme pozorně sledovat Ježíšova setkání se samaritány včetně jejich pozdějších kontaktů s prvotní církví, musíme dojít k závěru, že jsou pro ně bližními, kteří potřebují pomoc.¹⁸⁹ Zjištěné výskyty výrazů samaritán, samaritánka a Samařsko v novozákonní literatuře jsou uvedeny v následující tabulce.

Mt	Lk	Jan	Sk
10,5	9,52	4,4	1,8
	10,33	4,5	8,1
	17,11	4,7	8,5
	17,16	4,9	8,9
		4,39	8,14
		4,40	8,25
		8,48	9,31
			15,3

¹⁸⁵ G. SEGALLA, *Historické panoráma Nového zákona*, str. 57.

¹⁸⁶ F. TRSTENSKÝ, *Svet Nového zákona*, str. 78.

¹⁸⁷ F. TRSTENSKÝ, *Svet Nového zákona*, str. 77.

¹⁸⁸ Slovem „*Taheb*“ samaritáni označovali toho kdo obnovuje nebo přivádí k obrácení.

¹⁸⁹ Srov. G. SEGALLA, *Historické panoráma Nového zákona*, str. 57.

Nový zákon hovoří o Samařsku a jeho obyvatelstvu podle uvedené tabulky 20krát, v celém textu se vyskytuje celkem 22krát. Příčinou rozdílu mezi vypracovaným přehledem a skutečným textem je uvedení výrazu v Janovi 4,9 3krát. Pisatelé používají 8krát jednotné a 1krát množné číslo. Zeměpisné výrazy (Samařsko, samařský kraj, samařské město nebo vesnice) se v textu vyskytují 12krát a 10krát je vyjádřen ve vztahu k osobám (samaritánka, samaritán, samařská žena). Samaritáni se ve skupině vyskytují 2krát (4,39-40).

U Matouše nacházíme jen 1krát popis událostí spojených se Samařím, tzv. Ježíšovu „misijní promluvu“, první část začíná veršem 10,5.¹⁹⁰ Apoštolové nemají chodit mezi pohany ani do samařských měst. Omezení zřejmě souvisí s názorem, že prvotní šíření Ježíšova učení má být mezi Židy.

Lukáš nechává projít svým evangeliem slovní výrazy spojené se Samaritány celkem 4krát. Ježíš na cestě do Jeruzaléma prochází Samařskem a vysílá posly k zajištění ubytování (9,52), ale jsou odmítnuti. Prikázání lásky a podobenství o milosrdném Samaritánovi (10,30-35) obsahuje verš 10,33, který popisuje jeho lítost nad raněným. Člověka pro Židy pochybného dává Ježíš za vzor. Na cestě mezi Samařskem a Galilejí (17,11) narazí Ježíš na deset malomocných, uzdraví je. Jeden z nich, Samaritán, se vrací a děkuje Ježíšovi. Opět patří k národu, který „Židé považovali za nevěřící.“¹⁹¹

Jan zmiňuje ve svém evangeliu Samaritány 8krát. Kapitola „Setkání se Samaritánkou“ obsahuje sedm veršů (4,4-5.7.9.39-40) mluvících o Samaritánech. Ježíš z Judska do Galileje prochází Samařskem (4,4), územím kudy zbožní Židé nechodí.¹⁹² Přichází ke studni u Sycharu, samařského města (4,5), která poskytuje osvěžení. Verš 4,7: „Na scéně se objevuje Samaritánka. Ježíš by s ní neměl mluvit ze dvou důvodů: je to žena, navíc Samaritánka.“¹⁹³ Samařanka se diví, jak může Žid žádat vodu od ní (4,9). „Ženina odpověď podtrhuje mimořádnost tohoto setkání.“¹⁹⁴ Žena prohlásila Ježíše za proroka a šla do města pozvat lid, aby šel za ním. Ježíš prostřednictvím ženy koná na samařském území misijní činnost (4,39-40). Srovnání Ježíše se Samaritánem (8,48) pravděpodobně znamená „odmítnutí jeho osoby ze strany „židů“.“¹⁹⁵ Označení Samaritán Židé pravděpodobně používají jako nadávku a kladou ho na úroveň s posedlostí.

¹⁹⁰ Srov. D. J. HARRINGTON, *Evangelium podle Matouše*, str. 167.

¹⁹¹ P.-G. MÜLLER, *Evangelium sv. Lukáše*, str. 135.

¹⁹² Srov. F. PORSCH, *Evangelium sv. Jana*, str. 44.

¹⁹³ F. J. MOLONEY, *Evangelium podle Jana*, str.142.

¹⁹⁴ F. J. MOLONEY, *Evangelium podle Jana*, str.142.

¹⁹⁵ F. J. MOLONEY, *Evangelium podle Jana*, str.305.

Přesně 7krát mluví Skutky apoštolů o Samaritánech a jejich území. Sestoupením Ducha svatého na apoštoly dostávají moc šířit víru svým svědectvím (1,8). „Geografické údaje ve verši 8 naznačují členění Skutků apoštolů: podobně jako se Ježíšův život naplnil v Jeruzalémě, začíná se nyní šířit svědectví z Jeruzaléma (1,4-8,3) přes Judsko a Samařsko (8,4-12,23) ke všem národům (13,1-28,31).“¹⁹⁶ Pronásledování mladé církve v Jeruzalémě začíná ukamenováním Štěpána. Apoštolové zůstávají, ostatní se rozchází do Judska a Samařska (8,1). Rozptýlení křesťané začínají šířit učení na sousední území. Filip přichází s tímto úkolem do hlavního města Samařska. (8,5) Potkává samařského kouzelníka Šimona, kterého Samařané obdivují a uznávají. (8,9) Do města přicházejí apoštolové Petr a Jan poté, co se v Jeruzalémě dozvěděli o obrácení Samařanů (8,14). Verš 25 uzavírá kapitolu o „Obrácení Samařska“, apoštolové na samařském území zůstali po „blíže neurčenou dobu a hlásali slovo Páně“.¹⁹⁷ V evangelizační činnosti pokračují i na zpáteční cestě do Jeruzaléma.¹⁹⁸ Evangelista dosvědčuje textem rozšíření církve a zároveň vyjmenovává „pět charakteristických vlastností – pokoj (je zbavena vnějšího zasahování), sílu (upevňuje svou pozici), povzbuzení (zažívá zvláštní službu Ducha svatého), růst (početně se rozšiřuje) a zbožnost (žila v bázni Boží).“¹⁹⁹ Výskyt výrazu Samařsko ve skutcích apoštolů uzavírá evangelista veršem 15,3. Popisuje cestu Pavla a Barnabáše s Antiochie na jeruzalémský sněm, kde podali zprávu o obrácení pohanů.

2.6 Zákoníci

Zákoníci je souhrnný název pro skupinu, o které hovoří již Starý zákon. Septuaginta překládá výraz zákoník z hebrejského *sôfêr*. Původně označoval „písaře [opisovače], který podle diktátu zachycoval řeč anebo pořizoval úřední doklady. Tak Báruch byl písařem Jeremiášovým [Jr 32,12; Jr 36,4.32].“²⁰⁰ Další profesí zmíněnou v Novotného Biblickém slovníku spojenou se slovem *sôfêr* je královský sekretář (2 Kr 12,11; Ez 4,8). Skupinou rovněž spojenou s tímto výrazem byli znalci a opisovači Zákona (Jr 8,8). Prvním známým zákoníkem neboli znalcem Zákona

¹⁹⁶ K. KLIESCH, *Skutky apoštolů*, str. 24-25.

¹⁹⁷ J. R. W. STOTT, *Zápas mladé církve*, str. 152.

¹⁹⁸ Srov. K. KLIESCH, *Skutky apoštolů*, str. 66.

¹⁹⁹ J. R. W. STOTT, *Zápas mladé církve*, str. 180.

²⁰⁰ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, str. 1278.

byl kněz Ezdráš (Neh 8,9), který předčítal lidu knihu Zákona po návratu z babylónského zajetí. V novozákonních spisech jsou zmiňováni „překladem řeckého *nomikos*, odvozeného od *nomos* = zákon“²⁰¹ nebo také „*grammateus* od *gramma* = Písmo, tedy písař.“²⁰² Lze předpokládat, že byli nejdůležitějšími odborníky na studium Mojžíšova zákona.²⁰³ Zákoníci se rekrutovali z uzavřených společenských vrstev a tvořili „určitou intelektuální elitu národa.“²⁰⁴

Zákoníci patřili mezi důležité skupiny, které v době poexilní uchovávaly, vykládaly a aplikovaly Zákon do všech oblastí života židovské společnosti. Jejich působení lze pozorovat ve třech hlavních směrech.

Prvním důležitým znakem bylo uchovávání Zákona. Díky jeho detailní znalosti se stali rovněž zdatnými obhájci Zákona. Dbali na přísné dodržování nařízení v každodenním životě. Ústní zákon byl podle jejich výkladu důležitějším než psaný.

Druhý úkol plynoucí z jejich poslání bylo shromažďování žáků kolem sebe, kterým pak předávali své znalosti Zákona. Ti si jej měli zapamatovat a předávat ho v nezměněné formě dále. Kolem chrámu byla shromážděna skupina znalců Zákona, která ho zde i přednášela.

Poslední funkcí této skupiny byl výkon soudní moci při sanhedrinu. Tuto činnost prováděli zdarma a na své životní potřeby si zajišťovali prostředky jiným způsobem (rozhodovali spory, radili, pracovali jako písaři).

Zákonicí patřilo mezi výborně organizované odbornosti s přesně vymezeným prostorem působnosti. „Za mistra neboli učitele Zákona byl pokládán jen ten, kdo se Zákonu po dlouhá léta učil, dosáhl předepsaného věku [40 let] a byl i jinými učiteli uznán a k svému úřadu zřízen modlitbou a vzkládáním rukou.“²⁰⁵ Tradičním oslovením mistrů Zákona se stal „čestný titul *rabbi* [v překladu učitel nebo mistr], jímž byl často oslovován i Ježíš.“²⁰⁶ Mezi známé učitele Zákona patřili Hillel,²⁰⁷ Gamaliel,²⁰⁸ Jochanan ben Zakkai²⁰⁹ a Rabbi Akiba.²¹⁰ Zákoníci nebyli zvláštní náboženskou ani politickou skupinou, pravděpodobně patřili jak k farizejům, tak i saducejům.

²⁰¹ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, str. 1278.

²⁰² A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, str. 1278.

²⁰³ Srov. J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 1126.

²⁰⁴ G. I. VLKOVÁ, *Slovo Boží a slovo lidské*, str. 40.

²⁰⁵ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, str. 1279.

²⁰⁶ A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, str. 1279.

²⁰⁷ Zakladatel židovské školy.

²⁰⁸ Pavlův učitel (srov. Sk 5,34; 22,3).

²⁰⁹ Hlavní představitel školy učenců v Jamnii po r. 70 po Kr.

²¹⁰ Popraven v r. 135 po Kr. Řimany.

Vzhledem ke svému nezastupitelnému poslání byli zákoníci po zničení chrámu v r. 70 po Kr. jednou ze skupin, která nesla dále do budoucnosti odkaz židovských náboženských tradic a podílela se na jednotnosti a ukázněnosti židovstva.²¹¹

Nový zákon je sleduje v podstatě jako profesní skupinu a „představují vzdělance své doby a společnosti v nejširším smyslu slova.“²¹² V novozákonní době začínají být zákoníci nazýváni učitelé Zákona. Nový biblický slovník o nich dále píše: „Patřili převážně ke straně farizeů, ale jako skupina se od nich odlišovali. Mezi nimi a Ježíšem docházelo ke střetům, protože učil s mocí (Mt 7,28n) a odsuzoval jejich vnější formalismus.“²¹³ Ježíš vede v evangeliích se zákoníky spory v otázkách nauky, jeho argumentace je v některých případech natolik úspěšná, že přestoupí na novou víru (Mk 12,28-40). Jednotlivé zmínky v novozákonní literatuře jsou uvedeny v následující tabulce.

²¹¹ Srov. A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, str. 1279.

²¹² M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 75.

²¹³ J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 1127.

Mt	Mk	Lk	Jan	Sk	1 Kor
2,4	1,22	5,17	8,3	4,5	1,20
5,20	2,6	5,21		5,34	
7,29	2,16	5,30		6,12	
8,19	3,22	6,7		23,9	
9,3	7,1	7,30			
12,38	7,5	9,22			
13,52	8,31	10,25			
15,1	9,11	11,45			
16,21	9,14	11,46			
17,10	10,33	11,52			
20,18	11,18	11,53			
21,15	11,27	14,3			
22,35	12,28	15,2			
23,2	12,32	19,47			
23,13	12,35	20,1			
23,15	12,38	20,19			
23,23	14,1	20,39			
23,25	14,43	20,46			
23,27	14,53	22,2			
23,29	15,1	22,66			
23,34	15,31	23,10			
26,57					
27,41					

Pojem zákoník se v NZ objevuje ve třech výrazech: *grammateis* (63krát v NZ) nebo *nomikoi* (9krát v NZ) nebo *nomodidaskaloi* (3krát v NZ: Lk 5,17; Sk 5,34; Tit 1,7). V Bognerově překladu se slovo zákoník objevuje ve dvou variantách, a to jako učitel Zákona nebo znalec Zákona 71 krát. Učitelé zákona, farizejové, starší nebo velekněží spolu vytvářejí skupinu 63krát. Nový biblický slovník k výrazu *grammateis* ve Skutcích 19,35 nabízí toto vysvětlení: „býval tajemníkem magistrátu a zodpovídal za přesný zápis úředních rozhodnutí, v Efezu [...] náležel k romanizované aristokracii, u níž apoštol Pavel našel oporu.“²¹⁴ Nový biblický slovník rovněž vysvětluje výraz *nomikoi*, který je použitý ve verši Tit 3,13. „Není jisté zda“ v tomto případě „termín *nomikos* znamená odborníka na Tóru. Zénovou profesí bylo pravděpodobně římské právo.“²¹⁵ Není tedy možné s jistotou určit zda šlo o právníka nebo notáře.

²¹⁴ J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 612.

²¹⁵ J. D. DOUGLAS, ed., *Nový biblický slovník*, str. 1144.

Matouš píše o učitelích Zákona 23krát, z toho 1krát jako o znalci Zákona (22,35). Jeruzalém patří mezi místa setkání s Ježíšem 13krát (2,4; 21,15; 22,35; 23,2.13.15.23.25.27.29; 23,34; 26,57; 27,41), Galilea 9krát (5,20; 7,29; 8,19; 9,3; 12,38; 13,52; 15,1; 16,21; 17,10) a Judsko 1krát (20,18). Skupinu nejčastěji tvoří s farizeji,²¹⁶ další s velekněžími (2,4; 20,18), staršími spolu s velekněžími (16,21; 27,41), jen se staršími (26,57). Matoušovo evangelium nejvíce spojuje zákoníky a farizeje (10krát), dává jim mnoho společných rysů, staví je do pozice vůdčí skupiny v židovství. Jednotlivě vystupují učitelé Zákona 3krát. Projeví touhu připojit se k Ježíši jako jeho učedník (8,19), Ježíš přirovnává učitele Zákona k hospodáři a vysvětluje možný postup při vyučování (13,52). Znalec Zákona, který chce přivést Ježíše do úzkých, pokládá otázku na největší přikázání (22,35). Učitelé Zákona, velekněží a starší spojuje zájem na Ježíšově smrti (16,21; 20,18; 27,41). Při uceleném pohledu na Matoušovo evangelium se zdá, že evangelista pravděpodobně píše o situaci ve své církevní obci, kde byl zároveň učitelem Zákona (srov. 13,52; 23,34).

Učitele Zákona Marek zmiňuje 21krát, 10krát jsou spojeni s Jeruzalémem (11,18.27; 12,28.32.35.38; 14,43.53; 15,1.31), 9krát v Galileji (1,22; 2,6.16; 3,22; 7,1.5; 8,31; 9,11.14) v Judsku 2krát (10,33; 14,1). Přímá souvislost jeruzalémských učitelů Zákona a Galileje lze pozorovat u Mk 3,22; 7,1. Partnery mají 4krát ve velekněžích (10,33; 11,18; 14,1; 15,31) a velekněžích se staršími (8,31; 14,43.53; 15,1), nejméně s farizeji (7,1.5). Časté spojení s velekněžími znamená, že patří mezi vůdčí představitele židovství. Učitelé zákona diskutují s Ježíšovými učedníky (9,14) a nesou zodpovědnost za dodržování pořádku v chrámu (11,27). Marek představuje skupinu orientující se v židovském právu a Tóře, která v sobě spojuje profese právníků a teologů (12,38).²¹⁷ Učitelé Zákona, velekněží a starší spolupracují, vystupují proti Ježíši, vydávají ho Pilátovi, podílí se na jeho smrti (14,53; 15,1.31). Markovo evangelium učitele Zákona pomyslně rozděluje na dvě skupiny, galilejskou, která rozebírá Ježíšovo učení, a jeruzalémskou podílející se na jeho smrti.

Evangelium podle Lukáše pojem učitelé nebo znalci Zákona obsahuje 21krát. Skupina se nachází nejčastěji spojena s Jeruzalémem (19,47; 20,1;.19.39.46; 22,2.66; 23,10), setkává Ježíše na cestě (10,25; 11,45.46.52.53; 14,3; 15,2). Posledním místem v evangeliu je Galilea (5,17; 21,30; 6,7; 7,30; 9,22). Vysoký počet zmínek, 20krát v množné číslo, nasvědčuje výskytu vícečlenných skupin. Učitelé spolu

²¹⁶ Více v kapitole 2.2

²¹⁷ Srov. J. R. DONAHUE – D. J. HARRINGTON, *Evangelium podle Marka*, str. 366.

s farizeji vystupují 8krát (5,17.21.30; 6,7; 7,30; 11,53; 14,3; 15,2), velekněze k nim evangelista přiřazuje 4krát (19,47; 20,19; 22,2; 23,10) a starší 3krát (9,22; 20,1; 22,66). Učitelé Zákona zkouší Ježíše (10,25). Znalci Zákona se cítí nespravedlivě obviněni (11,45), lid zatěžuje nesnesitelná tíha zákonů, není ochota zbavit ho zátěže (11,46). Znovu jsou jmenovány všechny skupiny podílející se na pronásledování a smrti Ježíšově (9,22; 20,1; 22,66). Lukáš nemluví o učitelích Zákona pozitivně, jen ve verši 20,39 udělal výjimku. Spolu s celou skupinou žalujících vstupuje do textu evangelia Herodes Atipas (23,10).

Další lukášovská novozákonní kniha Skutky apoštolů zmiňuje 5krát učitele Zákona, vždy na území Jeruzaléma. Přímo mluví o Gamalielovi jako učiteli Zákona (5,34), účastní se Pavlovy obhajoby a stojí na jeho straně (23,9). Ve Skutcích působí co by vzdělání vůdčí představitelé Jeruzaléma.

Poslední knihou Nového zákona, která se zmiňuje o učitelích Zákona, je 1.list svatého apoštola Pavla Korint'anům, psaný v Efesu. Verš 1,20 mluví o lidské moudrosti, která je postavena nad rozum daný Bohem. Znalci Zákona představují lidskou moudrost ve své nadutosti.

2.7 Zélóti

Název skupiny se odvozuje od příběhu Pinchase z knihy Numeri (Nu 25,7-13). Oštěpem probodl muže a ženu, kteří nevěřili v Hospodina, ve 13. verši je o něm řečeno „že horlil pro svého Boha“ (Nu 25,13). Doba vzniku této skupiny je značně problematická, lze zde konfrontovat několik možných názorů. Ve studované literatuře F. Trstenský píše: „Hnutí se objevuje v polovině 2. stol. př. Kr. Zdá se, že v případě zélótů nejde ani tak o nějakou určitou náboženskou skupinu jako jsou farizeové, saducei nebo eséni, ale o prožívání nábožnosti, která neohraničuje nějakou skupinu.“²¹⁸ M. Ryšková ve stati věnované zélótům uvádí, že „se jednalo o skupinu, která se vytvořila již na počátku 1. stol. n. l. Na znamení odporu v souvislosti s daňovým censem a jejímž zakladatelem byl Juda Galilejský, nebo šlo o několik vln hnutí odporu, z něhož vlastně jen příslušníci poslední vlny zapojení do židovské války se nazývali zélóty, zůstává zatím nerozhodnuto.“²¹⁹ V dalším komentáři upozorňuje, že „Novější bádání se vesměs priklání k tomuto výkladu, neboť označení

²¹⁸ F. TRSTENSKÝ, *Svet Nového zákona*, str. 74.

²¹⁹ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 72.

zélóti jako takové se u Josefa Flavia objevuje až v roce 66 po Kr. v souvislosti s jeruzalémským chrámem.²²⁰

Zakladatelem hnutí zélótes byl Juda Galilejský. Přestože nepocházel z Galileje byla právě ona centrem jeho činnosti. Doba a důvody vzniku spolu vzájemně úzce souvisí. Po převzetí moci Římem v Izraeli vyhlásil na jeho území syrský místodržící *census*, který pravděpodobně probíhal „ve dvou etapách: v první etapě došlo k zaregistrování osob a jejich majetku [...]. Druhou etapou bylo zdanění a zaplacení daně; ta se konala pravděpodobně až roku 6/7 n. l.“²²¹ Tento výběr daní byl zřejmě důvodem vzniku sekty a jejího rozšíření. Slovo *léstai* nebo-li loupežníci, bandité užívá J. Flavius pro všechny tehdy známé ozbrojené odpůrce římské moci bez rozdílu ať už kriminálníky, nebo vlastenecky zaměřené skupiny.²²²

Základním prvkem jejich učení byla svoboda a svrchovaná moc Hospodina nade vším. Neuznávali panování světského pohanského panovníka, který se stavěl na úroveň Boha. Schäfer na základě díla J. Flavia uvádí, že zélóti byli blízcí farizejům, což zdůvodňuje „že kromě Judy ‚čtvrtou filozofickou‘ školu údajně spoluzakládal také farizej jménem Sádok. Všeobecně se proto předpokládá, že hnutí zélóťů vyšlo z řad farizeů a že je svým způsobem můžeme považovat za jejich ‚levé křídlo‘.“²²³ Jejich záměrem bylo obnovení původní jednoty politické a náboženské stránky Tóry a toto bylo zřejmě také zásadním rozdílem mezi nimi a farizeji.²²⁴ Největší ohlas mělo zélótské hnutí mezi obyčejnými lidmi zemědělského venkova, města zůstávala stranou vzhledem ke svému bohatství. Zájmy, které prosazovali, dokázali podpořit i ozbrojenými konflikty s oficiální mocí. Radikální ozbrojenou částí sekty byli pravděpodobně *sikariové*, kteří vstoupili do podvědomí veřejnosti za vlády místodržícího M. Antonia Felixe (52-59 po Kr.).²²⁵ Takto o nich hovoří J. Flavius: „Když byl venkov vyčištěn, povstal v Jeruzalémě jiný druh lupičů, takzvaní *sikariové*, kteří vraždili za bílého dne a uprostřed města.“ (*Bell.* 2,254).²²⁶ Probodávali vyhlédnuté oběti krátkou dýkou skrytou pod pláštěm. Zélótské hnutí z velké části zaniklo na konci židovské války v r. 74 po Kr. dobytím pevnosti Masada, kde bojovala poslední část členů sekty.

²²⁰ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 72.

²²¹ M. RYŠKOVÁ, *Doba Ježíše Nazaretského*, str. 30.

²²² Srov. P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 110.

²²³ P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 111.

²²⁴ Srov. P. SCHÄFER, *Dějiny Židů v antice*, str. 111.

²²⁵ Srov. L. TICHÝ, *Úvod do Nového zákona*, str. 166.

²²⁶ I. FLAVIUS, *Válka židovská I.*, str. 174.

Často se spekuluje zda Ježíšovo hnutí nebylo rovněž považováno za politicky orientované, protože trest ukřižováním byl v té době udělován právě za činy související s politikou a náboženstvím. Spojování Ježíše s těmito hnutími podporoval jeho zájem o lidi, kteří stáli na okraji společnosti jak svou chudobou, tak náboženským přesvědčením. Ježíš žádného člověka neodmítal, ale nabádal ho k celkovému obrácení k Bohu (srov. Mt 5,46-48). V době zahájení židovské války (66 po Kr.) bylo už křesťanství a zélótismus v rozporu. Zélóti se stali fanaticko-revoluční skupinou, zatímco křesťané stále více prosazovali vzájemnou lásku a přikázání lásky k nepřítelům (Mt 5,43,44).²²⁷

V Novém zákoně jsou pouze dvě zmínky o zélótech, v souvislosti s Ježíšovým učedníkem Šimonem, kterému říkali Horlivec (srov. Lk 6,15; Sk 1,13).

²²⁷ Srov. *Teologický slovník k Novej zmluve II.*, str. 281.

Závěr

Novozákonní doba byla dobou velmi rušnou a docházelo v ní k zásadním zvrátům v životě tehdejší společnosti. Téma židovských nábožensko-politických seskupení nabízí vhled do života společnosti v prvním křesťanském století. Práce potvrzuje, že především farizejové, saducejové a zákoníci jsou důležitými hybateli náboženského života novozákonní společnosti.

Situaci kolem vzniku skupin lze posuzovat jen v kontextu židovských dějin od babylónského vyhnanství. Lidé vracející se z exilu za pomoci perského krále Kýra znovu vybudovali jeruzalémský chrám, což umožnilo Židům sjednotit celý izraelský národ. Přes snahu velekněží udržet identitu izraelského národa docházelo k postupnému pronikání cizích vlivů na židovské území. Alexandr Veliký svou dobytčnou politikou zahájil rychlou expanzi helénismu na okupovaná území, kam patřila i Judea. Další vládnoucí dynastie pokračovaly v nastoupené cestě a židovstvo bylo stále méně schopno odolávat těmto snahám. Židovskou protireakcí byl vznik nábožensko-politických seskupení esénů, farizejů a saducejů, které až do rozboření chrámu v r. 70 po Kr. hrály rozhodující roli v židovské samosprávě a sanhedrinu.

Druhá kapitola se podrobně zabývá jednotlivými židovskými náboženskými skupinami a dělí je na nábožensko-politické, politické, profesní a náboženské. Mezi nábožensko-politické seskupení patří farizejové, u kterých byl prokázán výskyt v Novém zákoně celkem v 98 případech²²⁸ a dále saducejové se 14krát zjištěným výskytem. Skupinou jednoznačně politicky zaměřenou jsou herodiáni, zmiňovaní 3krát. Posledním posuzovaným hnutím popisovaným v novozákonní literatuře byli zákoníci s celkovým výskytem 75krát²²⁹, u kterých bylo vysledováno spíše profesní zaměření. Samaritáni sice nejsou žádnou skupinou, ale Nový zákon k nim tak přistupuje ve 22 zmínkách, proto byli rovněž zařazeni do diplomové práce. V Novém zákoně nenajdeme zmínku o essénech, ale vzhledem k nálezům kumránských svitků, které nám popisují jejich život a náboženství, patří právem do souboru studovaných skupin.

V práci byla použita metoda rozboru literatury, věnující se tematice života jednotlivých skupin. Získané informace byly aplikovány do výkladů novozákonních textů, které plynule navazují na detailní analýzu každého náboženského seskupení.

²²⁸ Podle Bognerova překladu 99krát.

²²⁹ Podle Bognerova překladu 71krát.

V podkapitolách pojednávajících o jednotlivých skupinách je přehledná tabulka, která ke každé novozákonní knize přiřazuje patřičný počet zjištěných veršů. Součástí diplomové práce jsou podrobné tabulky umístěné v přílohách rozdělené podle skupin vyskytujících se v Novém zákoně. Obsahují název knihy, číslo verše, okolnosti setkání a území kde se děj odehrává; kdo klade otázku, zda se jedná o jednotlivce nebo skupinu; náplň diskuse.

Diplomová práce je shrnutím dostupných informací o židovských skupinách v novozákonní době. Práci využijí všichni, kteří se zajímají o tyto skupiny, k prohloubení svých znalostí a k jejich zpřesnění.

Závěrem lze říci, že i díky diskuzím židovských seskupení s Ježíšem, se jeho učení začalo intenzivněji šířit do celého tehdejšího světa. Postoje těchto skupin, nesouhlasících s Ježíšovými názory se staly prvními „prubířskými kameny“, na které Ježíš narazil a musel je ze své cesty „odvalit.“

Anotace

Příjmení a jméno: ČERMÁK Drahomír

Instituce: Katedra biblických věd CMTF UP v Olomouci

Název diplomové práce: Židovské náboženské skupiny v novozákonní době

Vedoucí: doc. Dr. Petr Mareček, Th.D.

Počet stran: 76

Počet příloh: 5

Počet titulů bibliografie: 39

Klíčová slova: Nový zákon

Ježíš

nábožensko-politická skupina

Židé

Essejci

Farizejové

Saducejové

Zákoníci

Herodiáni

Samaritáni

Zélóti

Diplomová práce se zabývala tématem židovských nábožensko-politických skupin v novozákonní době, které nabízí vhled nejen do židovství prvního křesťanského století, ale rovněž zastává významnou roli k pochopení Nového zákona. Kromě úvodu a závěru se práce člení na dvě hlavní části. Úvod seznamuje se strukturou práce, použitou literaturou a metodou bádání. První část popisuje dobové pozadí vzniku těchto skupin, které zahrnuje období od příchodu židovských exulantů z babylónského zajetí až do doby, kdy Judsko se stalo součástí Římské provincie zvané „Iudaea“. Druhá, ústřední část práce informuje o okolnostech vzniku jednotlivých nábožensko-politických skupin, popisuje jejich hlavní charakteristické rysy a v neposlední řadě se zabývá jejich přítomností v Novém zákoně. Závěr poskytuje shrnutí výsledků bádání.

Resumé

ČERMÁK, Drahomír. Židovské náboženské skupiny v novozákonní době
Diplomová práce

Diplomová práce nabízí ucelené informace o židovských náboženských a politických skupinách v novozákonní době, které jsou shromážděny na základě současně dostupné literatury.

Práce je rozčleněna do čtyř částí. V úvodu seznamuje obecně s tématem, kterým se zabývá, literaturou a použitými metodami. Další část pojednává o historii židovstva předcházející vzniku židovských skupin. Období je ohraničeno příchodem židovských exulantů z babylónského vyhnanství a končí převzetím moci Římany nad územím Judeje. Třetí část se zabývá samotnými skupinami esejců, farizejů, herodiánů, saducejů, samaritánů, zákoníků a zélotů. Nejprve jsou představeny historické okolnosti vzniku jednotlivých seskupení, jejich náboženství a vztah k Ježíšovu učení. Dále jsou v Novém zákoně vyhledány verše, kde se vyskytují zmínky o jednotlivých skupinách, a ty slouží jako podklad k vytvoření přehledných tabulek. Následuje komentář novozákonních veršů, který souvisí s jmenovanými seskupeními, rozdělených na jednotlivé knihy Nového zákona. Čtvrtou částí je závěr, který shrnuje získané poznatky a poskytuje ucelený pohled na zkoumanou problematiku.

Summary

ČERMÁK, Drahomír. Jewish Religious Groups in the New Testament Period

The aim of the diploma work is to offer compact information about Jewish religious and political groups in the New Testament period on the base of the present available scholarly literature and also with the reference to their occurrences in the New Testament.

This study is divided into four chapters. The first chapter “Introduction” acquaints the reader with the structure of the work, the literature used and the research method. The second chapter offers an overview of the historical period, in which originated the Jewish religious and political groups. This period is bounded by the return of the Jewish exiles from the Babylonian exile to Judea and the conquest of Judea by the Romans. The third chapter, which is the most extensive one, offers a detailed description of the Jewish religious and political groups in the New Testament period, which are Essenes, Pharisees, Herodians, Sadducees, Samaritans, Scribes (experts in the law) and Zealots. The exposition of each group includes on the one hand the information about its origin and beliefs on the base of the literature of that time and on the other hand the statistic of its occurrences in the New Testament including the explanation of them. The fourth and final chapter “Conclusion” provides the summary of the results of the research.

Bibliografie

- BAUMBACH, G., „Pharisaios“ in *Exegetical Dictionary of the New Testament*, III, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1993, str. 415-417.
- Bible*: Písmo svaté Starého a Nového zákona, český ekumenický překlad včetně deuterokanonických knih. 3. přepracované vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1993.
- Bibleworks for Windows*, Version 8, Biblický program.
- BAUMBACH, G., „Saddoukaios“ in *Exegetical Dictionary of the New Testament*, III, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1993, str. 222-223.
- DONAHUE, J. R. – HARRINGTON, D. J., *Evangelium podle Marka*, Sacra Pagina, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.
- DOUGLAS, J. D., ed., *Nový biblický slovník*, Praha: Návrat domů, 2009.
- DUÉ, A. – LABOA J. M., *Obrazový atlas dějin křesťanství*, Praha: Portál, 1998.
- FLAVIUS, I., *Válka židovská I-II*, Praha: Academia, 2004.
- FLAVIUS, J., *The Complete Works of Josephus*, Grand Rapids, MI: Kregel Publications, 1995.
- FLUSSER, D., *Esejské dobrodružství*, Praha: OIKOYMENH, 1999.
- GRANT, M., *Židé v římském světě*, Praha: BB art, 2003.
- HARRINGTON, D. J., *Evangelium podle Matouše*, Sacra Pagina, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003.
- JOHNSON, L. T., *Evangelium podle Lukáše*, Sacra Pagina, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005.
- JOHNSON, P., *Dějiny židovského národa*, Praha: Rozmluvy, 1995.
- KLIESCH, K., *Skutky apoštolů*, MSKNZ 5, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.
- LIMBECK, M., *Evangelium sv. Marka*, MSKNZ 2, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997.
- LIMBECK, M., *Evangelium sv. Matouše*, MSKNZ 1, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996.
- MAREČEK, P., *Úvod do Nového zákona*, skripta, Olomouc: CMTF UP, 2007-2008.
- METZGER, B. M., *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, 2. vyd., Stuttgart: United Bible Societies, 2000.
- MOLONEY, F. J., *Evangelium podle Jana*, Sacra Pagina, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009.

- MÜLLER, P.-G., *Evangelium sv. Lukáše*, MSKNZ 3, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998.
- NOVOTNÝ, A., *Biblický slovník*, Praha: Kalich, 1992.
- Nový zákon*: Přel. pracovní skupina pod vedením Václava Bognera., 3. vyd., Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.
- PORSCH, F., *Evangelium sv. Jana*, MSKNZ 4, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998.
- SALDARINI, A. J., „Pharisees“ in *Anchor Bible Dictionary*, V, ed. D. N. Freedman, New York: Doubleday, 1992, str. 289-303.
- SEGALLA, G., *Historické panoráma Nového zákona*, Svitavy: Trinitas, 1998.
- SEGERT, S., *Starověké dějiny Židů*, Praha: Svoboda, 1995.
- SCHÄFER, P., *Dějiny Židů v antice*, Praha: Vyšehrad, 2003.
- SCHNABEL, E. J., „Pharisees“ in *The New Interpreter's Dictionary of the Bible*, IV, ed. Sakennfeld, K. D. - al., Nashville: Abingdon Press, 2009, str. 485-496.
- SCHÜBERT, K., *Ježíš ve světle tradiční židovské literatury*, Praha: Vyšehrad, 2003.
- SCHÜBERT, K., *Židovské náboženství v proměnách věků*, Praha: Vyšehrad, 1994.
- SWIDERKOVÁ, A., *Tvář helénistického světa*, Praha: Panorama, 1983.
- STOTT, J. R. W., *Zápas mladé církve*, Praha: Návrat domů, 1999.
- VLKOVÁ, G. I., *Slovo Boží a slovo lidské*, Olomouc: UP Olomouc, 2004.
- Všeobecná encyklopedie*, Praha: Diderot, 1999.
- Teologický slovník k Novej zmluve I.-VI.*, Bratislava: CNB, 1986-90.
- TICHÝ, L., *Úvod do Nového zákona*, Svitavy: Trinitas, 2003.
- TRSTENSKÝ, F., *Aby si spoznal spolahlivosť učenia. Úvod do Nového zákona*, Svit: KBD, 2006.
- TRSTENSKÝ, F., *Svet Nového zákona*, Svit: KBD, 2008.

Seznamy

Seznam zkratk

<i>al.</i>	<i>alii</i> (tj. další)
<i>Ant.</i>	<i>Antiquitates Iudaicae</i> (Židovské starožitnosti)
<i>Bell.</i>	<i>Bellum Iudaicum</i> (Židovská válka)
ČEP	český ekumenický překlad
ed.	editor
f.	farizejové
J.	Ježíš
Jed.	jednotné
Mn.	množné
MSKNZ	Malý stuttgartský komentář Nový zákon
NZ	Nový zákon
o.	ostatní
pol.	polovina
po Kr.	po Kristu
př. Kr.	před Kristem
r.	rok
sad.	saducejové
srov.	srovnej
stol.	století
str.	strana
SZ	Starý zákon
tj.	to je
tzv.	tak zvaný
uč.	učitelé Zákona
vel.	velekněží
vyd.	Vydání
Z.	Zákon

Zkratky biblických knih převzaty z českého ekumenického překladu Písma svatého.

Seznam příloh

Příl. 1: Farizejové - výskyt v Novém zákoně	61
Příl. 2: Herodiáni - výskyt v Novém zákoně	67
Příl. 3: Saducejové - výskyt v Novém zákoně	68
Příl. 4: Samaritáni - výskyt v Novém zákoně	70
Příl. 5: Zákoníci - výskyt v Novém zákoně	72

Přílohy

Příl. 1: Farizejové - výskyt v Novém zákoně - Mt

Mt	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň, diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
3,7	Vystoupení Jana Křtitele	Judea					x	Jan Křtitel kritizuje f. a sad.	f. a sad.
5,20	Poměr SZ a NZ	Galilea					x	Ježíš říká: nebude-li vaše spravedlnost dokonalejší než uč. Z. a f., do království nebeského nevejdete	uč. Z. a f.
9,11	Ježíš povolává Matouše	Galilea		x			x	Otázka na Ježíšovi učedníky	
9,14	Novost NZ	Galilea	Otázku kladou učedníci Jana Křtitele				x	Otázka pro Ježíše ohledně pústu	
9,34	Dva slepí, němý	Galilea					x	F. mluví o Ježíšově činnosti (vyhánění zlých duchů)	
12,2	Svěcení soboty	Galilea					x	F. mluví o činnosti Ježíšových učedníků	
12,14	Svěcení soboty	Galilea					x	F. mluví o tom, jak zahubit Ježíše	
12,24	Svěcení soboty	Galilea					x	F. očerňují Ježíš, že vyhání zlé duchy	
12,38	Svěcení soboty	Galilea					x	Vybízí Ježíše k zázraku	uč. Z. a f.
15,1	Pravá čistota	Galilea		x			x	Proč si Ježíšovi učedníci nemyjí ruce	uč. Z. a f.
15,12	Pravá čistota	Galilea			x		x	Ježíšovi učedníci kladou otázky a poukazují na f.	
16,1	Ježíš varuje před f. a sad.	Galilea					x	Sad. a f. žádají Ježíše, aby jim ukázal znamení z nebe	f. a sad.
16,6	Ježíš varuje před f. a sad.	Galilea				x		Varování před kvasem f. a sad.	
16,11	Ježíš varuje před f. a sad.	Galilea	x				x	Varování před kvasem f. a sad.	
16,12	Ježíš varuje před f. a sad.	Galilea					x	Varování před kvasem f. a sad.	
19,3	Manželství a panictví	Judsko		x			x	F. chtějí přivést Ježíše do úzkých	
21,45	Proradní vinaři	Jeruzalém					x	Ježíš mluvil o vel. a f.	vel. a f.
22,15	Peníz na daň	Jeruzalém					x	F. chtěli chytit Ježíše za slovo	
22,34	Velké přikázání	Jeruzalém					x	F. se dozvěděli, že Ježíš umlčel sad.	
22,41	Mesiáš, Davidův Pán	Jeruzalém	x				x	Ježíš pokládá otázky f.	
23,2	Ježíš se obrací proti f.	Jeruzalém					x	Konstatování faktu	uč. Z. a f.

Příl. 1: Mt

Mt	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
23,13	Ježíš se obrací proti f.	Jeruzalém					x	Varování před f. a uč. Z.	uč. Z. a f.
23,15	Ježíš se obrací proti f.	Jeruzalém					x	Varování před f. a uč. Z.	uč. Z. a f.
23,23	Ježíš se obrací proti f.	Jeruzalém					x	Varování před f. a uč. Z.	uč. Z. a f.
23,25	Ježíš se obrací proti f.	Jeruzalém					x	Varování před f. a uč. Z.	uč. Z. a f.
23,26	Ježíš se obrací proti f.	Jeruzalém				x		Varování před f. a uč. Z.	uč. Z. a f.
23,27	Ježíš se obrací proti f.	Jeruzalém					x	Varování před f. a uč. Z.	uč. Z. a f.
23,29	Ježíš se obrací proti f.	Jeruzalém					x	Varování před f. a uč. Z.	uč. Z. a f.
27,62	Ježíš uložen do hrobu	Jeruzalém					x	Vel. a f.přišli k Pilátovi	vel. a f.

Příl. 1: Mk

Mk	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
2,16	Povolání celníka Leviho	Galilea			x	x		Otázka na Ježíšovi učedníky	
2,18	O postu	Galilea					x x	Otázka na Ježíše o půstu jeho učedníků	
2,24	Zachování soboty	Galilea		x			x	Otázka na Ježíše o práci v sobotu	
3,6	Zachování soboty	Galilea					x	F. se radili s herodovci jak zabít Ježíše	f. a herodovci
7,1	Pravá čistota	Galilea					x	F. a uč. Z. se shromáždili kolem Ježíše	f. a uč.Z.
7,3	Pravá čistota	Galilea					x	Vysvětluje dodržování čistoty u f.	
7,5	Pravá čistota	Galilea		x			x	Otázka na Ježíše od f. a uč. Z.	f. a uč.Z.
8,11	Kristus varuje před f. a herodovci	Galilea					x	Spor f. a Ježíše	

Příl. 1: Mk

Mk	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
8,15	Kristus varuje před f. a herodovci	Galilea				x		Varuje před kvasem f. a herodovského	
10,2	Manželství	Judsko		x			x	Otázka na rozvod manželství	
12,13	Peníze na daně	Jeruzalém					x	F. a herodovci mají klást otázky	f. a herodovci

Příl. 1: Lk

Lk	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
5,17	Uzdravení	Galilea					x	Sledují Ježíšovu činnost	f. a uč.Z.
5,21	Uzdravení	Galilea		x			x	Kladou otázku sami sobě	f. a uč.Z.
5,30	Povolání celníka Leviho	Galilea		x			x	Kladou otázku Ježíšovým učedníkům	f. a uč.Z.
5,33	O postu	Galilea					x	Diskutují s Ježíšem	
6,2	Zachování soboty	Galilea		x		x		Kladou otázku Ježíšovi	
6,7	Zachování soboty	Galilea					x	Sledují Ježíšovu činnost	f. a uč.Z.
7,30	Poselství Jana Křtitele	Galilea					x	Nedali se pokřtít od Jana Křtitele	f. a znalci Z.
7,36	Kající hříšnice	Galilea				x x		F. pozval Ježíše do svého domu	
7,37	Kající hříšnice	Galilea				x		F. pozval Ježíše do svého domu	
7,39	Kající hříšnice	Galilea				x		Popis f. uvažování	
11,37	Kázání f. a znalců Z.	Cesta do Jeruzaléma				x		F. pozval Ježíše ke stolu	
11,38	Kázání f. a znalců Z.	Cesta do Jeruzaléma				x		Popis f. uvažování	
11,39	Kázání f. a znalců Z.	Cesta do Jeruzaléma				x		Ježíš vysvětluje své chování	
11,42	Kázání f. a znalců Z.	Cesta do Jeruzaléma				x		Ježíš f. napomíná	
11,43	Kázání f. a znalců Z.	Cesta do Jeruzaléma					x	Ježíš f. napomíná	
11,53	Kázání f. a znalců Z.	Cesta do Jeruzaléma					x	F. dorážejí na Ježíše	f. a uč.Z.

Příl. 1: Lk

Lk	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň, diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
12,1	Věrnost Kristu	Cesta do Jeruzaléma				x		F. kvas	
13,31	Zatvrzelost Jeruzaléma	Cesta do Jeruzaléma					x	F. ho varují před Herodem „chce tě zabít“	
14,1	V domě f.	Cesta do Jeruzaléma					x	Ježíš ve f. domě	
14,3	V domě f.	Cesta do Jeruzaléma	x				x	Ježíš klade otázku, zda je v sobotu možno uzdravovat	f. a znalci Z.
15,2	Boží milosrdenství	Cesta do Jeruzaléma					x	F. a uč. Z. diskutují mezi sebou	f. a uč. Z.
16,14	Podobenství o vychytralém správci	Cesta do Jeruzaléma					x	F. se posmívají Ježíši	
17,20	Příchod Božího království	Cesta do Jeruzaléma		x			x	Ježíš odpovídá na jejich otázku	
18,10	Podobenství o f. a celníkovi	Cesta do Jeruzaléma				x		Popis událostí v chrámu	
18,11	Podobenství o f. a celníkovi	Cesta do Jeruzaléma				x		Popis událostí v chrámu	
18,14	Podobenství o f. a celníkovi	Cesta do Jeruzaléma				x		Ježíšova reakce na popisovanou událost	
19,39	Vjezd do Jeruzaléma	Jeruzalém					x	F. pobízí Ježíše	

Příl. 1: Jan

Jan	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň, diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
1,24	Svědectví Jana Křtitele o Kristu	Zajordání				x	x	F. posláni k Janu Křtiteli	
3,1	Nikodém	Jeruzalém		x			x	Popis f. Nikodéma, člena velerady	
4,1	Setkání se Samaritánkou	Nelze spolehlivě určit					x	F. slyšeli o Ježíši	

Příl. 1: Jan

Jan	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň, diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
7,32	Ježíš na svátku stánků	Jeruzalém					x x	Zatčení Ježíše	f. a vel.
7,45	Ježíš na svátku stánků	Jeruzalém		x			x	Otázka po neúspěšném pokusu o zatčení	f. a vel.
7,47	Ježíš na svátku stánků	Jeruzalém		x			x	Otázka služebníkům velerady zda se dali svést Ježíšem	
7,48	Ježíš na svátku stánků	Jeruzalém		x			x	Otázka na víru v Ježíše Krista	
8,3	Cizoložnice	Jeruzalém					x	F. a uč. Z. přivedli k Ježíšovi cizoložnici	f. a uč.Z.
8,13	Kristus – světlo světa a Syn Boží	Jeruzalém					x	F. namítají, že Ježíš nemůže svědčit sám o sobě	
9,13	Uzdravení slepého v sobotu	Jeruzalém					x	Přivedli uzdraveného slepého k f.	
9,15	Uzdravení slepého v sobotu	Jeruzalém					x	Debata kolem jeho uzdravení	
9,16	Uzdravení slepého v sobotu	Jeruzalém					x	Uzdravením v sobotu porušil Zákon	
9,40	Uzdravení slepého v sobotu	Jeruzalém		x			x	F. se ptají, zda jsou také slepí	
11,46	Usnesení velerady – Ježíš musí zemřít	Jeruzalém					x	Zpráva o Ježíšově vzkříšení Lazara	
11,47	Usnesení velerady – Ježíš musí zemřít	Jeruzalém					x	Svolání velerady	f. a vel.
11,57	Usnesení velerady – Ježíš musí zemřít	Jeruzalém					x	Vydání nařízení o zmocnění Ježíše	f. a vel.
12,19	Vjezd Ježíše do Jeruzaléma	Jeruzalém					x	F. mluví mezi sebou o jejich bezmoci proti Ježíšovi	
12,42	Zakončení Ježíšovy veřejné činnosti	Jeruzalém					x	Lidé uvěřili v Ježíše, ale před f. to nedají znát	
18,3	Kristus se vydává na smrt	Jeruzalém					x	Jidáš se vydává zatknout Ježíše	f. a vel.

Příl. 1: Sk

Sk	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
5,34	Velerada brání šíření církve	Jeruzalém				x		Gamaliel zahájil proslov ve veleradě	
15,5	Rozhodnutí jeruzalémského sněmu	Jeruzalém				x		Spor v mladém církvi o obřizku	
23,6	Pavlova obhajoba před veleradou	Jeruzalém				x x	x	Pavel v sobě potlačuje, že je f.	
23,7	Pavlova obhajoba před veleradou	Jeruzalém					x	Spor f. a sad. mezi sebou	f. a sad.
23,8	Pavlova obhajoba před veleradou	Jeruzalém					x	Poukazání na f. nauku	
23,9	Pavlova obhajoba před veleradou	Jeruzalém				x		Učitelé z f. strany obhajují Pavla	
26,5	Pavel se hájí před králem Agripou	Cesarea				x		Mluví o sobě jako o f. a o f. hnutí jako o části židovského náboženství	

Příl. 1: Flp

Flp	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
3,5	Pavel varuje před učiteli nakloněnými k židovství	Efes				x		Pavel píše dopis z římského vězení církevní obci ve Filipech, popisuje, v čem spočívá být f.	

Příl. 2: Herodiáni - výskyt v Novém zákoně - Mt

Mt	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
22,16	Peníz na daň	Jeruzalém					x	Rozhovor s Ježíšem f. učedníků spolu s herodovci	učedníci f. a herodovci

Příl. 2: Mk

Mk	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
3,6	Zachovávání soboty	Galilea					x	F. se radili s herodovci jak zabít Ježíše	f. a herodovci
8,15	Kristus varuje před f. a herodovci	Galilea				x		Varuje před kvasem f. a herodovského	
12,13	Peníz na daň	Jeruzalém					x	F. a herodovci mají klást otázky	f. a herodovci

Příl. 3: Saducejové - výskyt v Novém zákoně - Mt

Mt	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
3,7	Vystoupení Jana Křtitele	Judsko					x	Křest v Jordánu	sad. a f.
16,1	Ježíš varuje před f. a sad.	Galilea					x	Jejich žádost Ježíši, aby jim ukázal znamení z nebe	sad. a f.
16,6	Ježíš varuje před f. a sad.	Galilea				x		Varování před f. a sad. kvasem	sad. a f.
16,11	Ježíš varuje před f. a sad.	Galilea				x		Varování před f. a sad. kvasem	sad. a f.
16,12	Ježíš varuje před f. a sad.	Galilea					x	Varování před f. a sad. kvasem	sad. a f.
22,23	Vzkříšení mrtvých	Jeruzalém					x	Otázka na vzkříšení	
22,34	Velké přikázání	Jeruzalém					x	Ježíš umlčel sad.	

Příl. 3: Mk

Mk	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
12,18	Vzkříšení mrtvých	Jeruzalém					x	Poukázání na učení sad. o vzkříšení	

Příl. 3: Lk

Lk	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
20,27	Vzkříšení mrtvých	Jeruzalém					x	Poukázání na učení sad. o vzkříšení	

Příl. 3: Sk

Sk	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň, diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
4,1	Petr a Jan před veleradou	Jeruzalém					x	Přišli na ně kněží, velitel chrámové stráže a sad.	
5,17	Marné úsilí velerady	Jeruzalém				x		Velebněz a všichni jeho stoupenci	
23,6	Pavel kazí úmysly svých nepřátel	Jeruzalém				x		Sad. strana	sad. a f. strana
23,7	Pavel kazí úmysly svých nepřátel	Jeruzalém					x	Pře f. a sad.	sad. a f.
23,8	Pavel kazí úmysly svých nepřátel	Jeruzalém					x	Vyjadřuje učení f. a sad.	sad. a f.

Příl. 4: Samaritáni - výskyt v Novém zákoně - Mt

Mt	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
10,5	Poslání apoštolů	Galilea				x		Varování učedníků před vstupem do Samařska	

Příl. 4: Lk

Lk	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
9,52	Druhá předpověď utrpení	Samařsko				x		Cesta přes Samaří do Jeruzaléma	
10,33	Velké přikázání; Samaritán	Judsko				x		Milosrdný Samaritán	
17,11	Deset malomocných	Mezi Samařskem a Galilejí				x		Cesta Ježíše do Jeruzaléma	
17,16	Deset malomocných	Mezi Samařskem a Galilejí				x		Poděkování Ježíšovi od Samaritána	

Příl. 4: Jan

Jan	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
4,4	Setkání se Samaritánkou	Samařsko				x		Musel projít Samařsko	
4,5	Setkání se Samaritánkou	Samařsko				x		Příchod k samařskému městu Sychar	
4,7	Setkání se Samaritánkou	Samařsko				x		Rozhovor Ježíš se samařskou ženou	
4,9	Setkání se Samaritánkou	Samařsko				x x		Rozhovor Ježíše se samařskou ženou	
4,39	Setkání se Samaritánkou	Samařsko					x	Samaritáni uvěřili v Ježíše	
4,40	Setkání se Samaritánkou	Samařsko					x	Samaritáni prosili, aby u nich Ježíš zůstal	

Příl. 4: Jan

Jan	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
8,48	Kristus – světlo světa a Syn Boží	Jeruzalém				x		Přirovnání Ježíš k Samaritánům	

Příl. 4: Sk

Sk	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
1,8	Úvod, nanebevzetí Páně	Nelze spolehlivě určit				x		Po sestoupení Ducha svatého začali šířit Ježíšovo učení	
8,1	Pronásledování církve	Jeruzalém				x		Útěk učedníků do všech krajin Judska a Samařska	
8,5	Obrácení Samařska	Šekem				x		Filip přichází do Šekemu hlásat Krista	
8,9	Obrácení Samařska	Samařsko				x		Šimon - kouzelník	
8,14	Obrácení Samařska	Samařsko				x		Samařsko přijalo Boží slovo	
8,25	Obrácení Samařska	Cesta ze Samařska do Jeruzaléma					x	Cesta apoštolů zpět do Jeruzaléma	
9,31	Petrova čest					x		Církev měla pokoj k rozvoji	
15,3	Rozhodnutí jeruzalémského sněmu	Jeruzalém				x		Cesta na církevní sněm	

Príl. 5: Zákoníci - výskyt v Novém zákoně - Mt

Mt	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň, diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
2,4	Příchod mudrců	Jeruzalém					x	Herodes se ptá, kde se narodil mesiáš	uč. Z. a vel.
5,20	Poměr SZ k NZ	Galilea					x	Dokonalejší spravedlnost než uč. Z. a f.	uč. Z. a f.
7,29	Účinek Ježíšových řečí na posluchače	Galilea					x	Učil je jako ten, kdo má moc, ne jako uč. Z.	
8,19	Dvě nerozhodná povolání	Galilea				x		K Ježíšovi se připojil uč. Z.	
9,3	Uzdravení ochrnutého	Galilea					x	Uč. Z. si mysleli, že se Ježíš rouhá	
12,38	Svěcení soboty	Galilea?					x	Žádají od Ježíš znamení	uč. Z. a f.
13,52	Podobenství	Galilea				x		Uč. Z., pokud se stane učedníkem, nebeské království je jako hospodář	
15,1	Pravá čistota	Galilea					x	Otázka Ježíše	uč. Z. a f.
16,21	Ježíš předpovídá své utrpení	Galilea					x	Ježíš naznačuje, že bude trpět	uč. Z., vel. a starší
17,10	Proměnění Páně	Galilea					x	Uč. Z. říkají, že musí přijít Eliáš	
20,18	Cesta do Jeruzaléma	Judsko					x	Syn člověka bude vydán	uč. Z. a vel.
21,15	Vjezd do Jeruzaléma	Jeruzalém					x	Zahubení vel. a uč. Z.	uč. Z. a vel.
22,35	Velké přikázání	Jeruzalém				x		Otázka znalců Z.	
23,2	Ježí se obrací proti f.	Jeruzalém					x	Konstatování, kdo usedl na Mojžíšův stolec	uč. Z. a f.
23,13	Ježí se obrací proti f.	Jeruzalém					x	Sedmero běd	uč. Z. a f.
23,15	Ježí se obrací proti f.	Jeruzalém					x	Sedmero běd	uč. Z. a f.
23,23	Ježí se obrací proti f.	Jeruzalém					x	Sedmero běd	uč. Z. a f.
23,25	Ježí se obrací proti f.	Jeruzalém					x	Sedmero běd	uč. Z. a f.
23,27	Ježí se obrací proti f.	Jeruzalém					x	Sedmero běd	uč. Z. a f.
23,29	Ježí se obrací proti f.	Jeruzalém	x				x	Sedmero běd	uč. Z. a f.

Příl. 5: Mt

Mt	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň, diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
23,34	Ježí se obrací proti f.	Jeruzalém					x	Posílám k vám lidi a učitele Zákona	
26,57	Ježíš před veleradou	Jeruzalém					x	Shromáždili se u velekněze	uč. Z. a starší
27,41	Ježíš na kříži	Jeruzalém					x	Posmívali se Ježíši na kříži	uč. Z., vel. a starší

Příl. 5: Mk

Mk	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň, diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
1,22	Kázání u Kafarnau	Galilea					x	Učil jako ten, kdo má moc, a ne jako učitelé Zákona	uč. Z.
2,6	Ochrnulý	Galilea					x	Uč. Z. uvažovali ve svém srdci	
2,16	Povolání celníka Leviho	Galilea					x	Uč. Z. viděli, jak jí Ježíš s hříšníky	uč. Z. z f. strany
3,22	Mluvení proti Duchu svatému	Galilea					x	Uč. Z. přišli z Jeruzaléma a tvrdili o Ježíšovi, že je posedlý Belzebubem	
7,1	Pravá čistota	Galilea					x	Shromáždění kolem Ježíš	uč. Z. a f.
7,5	Pravá čistota	Galilea					x	Otázka na Ježíše	uč. Z. a f.
8,31	Petrovo vyznání	Galilea					x	Ježíš poučuje své učedníky	uč. Z., vel. a starší
9,11	Proměnění Páně	Galilea					x	Uč. Z. tvrdí, že musí přijít Eliáš	
9,14	Posedlý chlapec	Galilea					x	Pře Ježíšových učedníků s uč. Z.	
10,33	Ježíš potřetí předpovídá svou smrt	Judsko					x	Vydání Ježíše veleradě a uč. Z.	uč. Z. a vel.
11,18	Vjezd do Jeruzaléma	Jeruzalém					x	Uč. Z. a vel. usilují o Ježíšovu smrt	uč. Z. a vel.
11,27	Kristova moc	Jeruzalém					x	Ježíš šel chrámem	uč. Z. a starší
12,28	První příkaz	Jeruzalém					x	Jeden z uč. Z.	
12,32	První příkaz	Jeruzalém				x		Spokojenost uč. Z. s odpovědí	
12,35	Mesiáš, Davidův Pán	Jeruzalém					x	Mohou uč. Z. tvrdit, že Mesiáš je Davidův syn – poukaz na pozemského vládce	

Příl. 5: Mk

Mk	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň, diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
12,38	Ježíš kárá uč. Z.	Jeruzalém					x	Varování před uč. Z.	
14,1	Vel., Marie, Jidášova zrada	Judsko					x	Chtějí se Istí zmocnit Ježíše a připravit ho o život	uč. Z. a vel.
14,43	V Getseman -ské zahradě	Jeruzalém					x	Zatčení Ježíše	uč. Z., vel. a starší
14,53	Ježíš před veleradou	Jeruzalém					x	Ježíš u vel.	uč. Z., vel. a starší
15,1	Ježíš před Pilátem	Jeruzalém					x	Souhlas s odvedením Ježíše k Pilátovi	uč. Z., vel. a starší
15,31	Ježíš umírá na kříži	Jeruzalém					x	Posmívali se Ježíši na kříži	uč. Z. a vel.

Příl. 5: Lk

Lk	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň, diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
5,17	Uzdravení malomocného	Galilea					x	Ježíš učil a uč. Z. a f. to poslouchají	uč. Z. a f.
5,21	Uzdravení malomocného	Galilea					x	Otázka: „Co je to za člověka?“	uč. Z. a f.
5,30	Povolání celníka Leviho	Galilea					x	Proč jíte a pijete s hříšníky?	uč. Z. a f.
6,7	Pán nad sobotou	Galilea					x	Hlíдали Ježíš, zda uzdravuje i v sobotu	uč. Z. a f.
7,30	Poselství Jana Křtitele	Galilea					x	F. a znalci Z. se nedali pokřtít	znalci Z. a f.
9,22	Petrovo vyznání	Galilea					x	Syn člověka bude trpět	uč. Z., vel. a starší
10,25	Velké přikázání	Cesta do Jeruzaléma				x		Mistře, co mám dělat pro život věčný?	
11,45	Pokárání f. a znalců Z.	Cesta do Jeruzaléma					x	Jeden ze znalců Z.	
11,46	Pokárání f. a znalců Z.	Cesta do Jeruzaléma					x	Běda vám, znalců Z.	
11,52	Pokárání f. a znalců Z.	Cesta do Jeruzaléma					x	Běda vám, znalců Z.	

Příl. 5: Lk

Lk	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
11,53	Pokárání f. a znalců Z.	Cesta do Jeruzaléma					x	Zle na něho doráželi.	uč. Z. a f.
14,3	V domě f.	Cesta do Jeruzaléma					x	Je dovoleno v sobotu uzdravovat?	znalci Z. a f.
15,2	Podobenství o Božím milosrdenství	Cesta do Jeruzaléma					x	Přijímá hříšníky a určitě jí s nimi!	uč. Z. a f.
19,47	Kristova moc	Jeruzalém					x	Uč. Z. a vel. usilovali o Ježíšovu smrt	uč. Z. a vel.
20,1	Kristova moc	Jeruzalém					x	Učil v chrámě a přistoupili k němu.	uč. Z., vel. a starší
20,19	O proradných vinařích	Jeruzalém					x	Měli strach z lidu.	uč. Z. a vel.
20,39	Vzkříšení mrtvých	Jeruzalém					x	Mistře, dobře jsi odpověděl!	
20,46	Proti uč. Z.	Jeruzalém					x	Varování před uč. Z.	
22,2	Jidášova zrada	Jeruzalém					x	Cesta k likvidaci Ježíše	uč. Z. a vel.
22,66	Petrovo zapření	Jeruzalém					x	Předvedení Ježíše před soud	uč. Z., vel. a starší
23,10	Před Herodem	Jeruzalém					x	Žaloba na Ježíše Herodovi	uč. Z. a vel.

Příl. 5: Jan

Jan	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
8,3	Cizoložnice	Jeruzalém					x	Přivedli před Ježíše cizoložnici	uč. Z. a f.

Příl. 5: Sk

Sk	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
4,5	Petr a Jan před veleradou	Jeruzalém					x	Shromáždění v Jeruzalémě	uč. Z. a starší
5,34	Marné úsilí o rozšíření církve	Jeruzalém				x		Gamaliel, uč. Z.	
6,12	Ustanovení jáhnů	Jeruzalém					x	Předvedení Štěpána před veleradu	uč. Z. a starší
23,9	Hádka uč. Z. z f. strany	Jeruzalém					x	Někteří uč. Z. z f. strany	

Příl. 5: 1 Kor

1 Kor	Okolnosti setkání	Území	Kdo klade otázku			Číslo		Náplň,diskuse, příčina	Pokud jsou ve skupině, tak s kým
			J.	f.	o.	Jed.	Mn.		
1,20	Kam se poděla všechna moudrost před křesťanskou moudrostí	List psal v Efesu					x	Kam se poděli znalci. Z.	